

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ekonometri Anabilim Dalı

**İSTATİSTİKTE AYKIRI DEĞER TESPİT
YÖNTEMLERİ: EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER
VERİSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA**

Yüksek Lisans Tezi

Merve GÖK

Sivas

Ekim 2024

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ekonometri Anabilim Dalı

**İSTATİSTİKTE AYKIRI DEĞER TESPİT
YÖNTEMLERİ: EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER
VERİSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA**

Yüksek Lisans Tezi

Merve GÖK

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Necati Alp ERİLLİ

Sivas
Ekim 2024

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerinde doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğime başka yazarlara ait olup fakat kendisi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

.../.../2024

Merve GÖK

ÖN SÖZ

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca emeğini ve desteğini esirgemeyen tez çalışmamın her aşamasında değerli fikirleriyle bana katkıda bulunan başta danışman hocam Prof. Dr. Necati Alp ERİLLİ'ye ve Ekonometri bölümünde bulunan kıymetli hocalarıma da sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çıkmış olduğum bu yolda her ne koşulda olursa olsun her zaman yanımda olan maddi manevi her türlü desteği veren canım aileme; babam Seyit GÖK, annem Derya GÖK, kardeşlerim Yasemin GÖK ve Safa GÖK'e ve her daim yanımda olan kıymetli arkadaşlarıma da teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
TABLO LİSTESİ	v
ŞEKİL LİSTESİ.....	vii
ÖZET.....	ix
ABSTRACT	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	9
TEK DEĞİŞKENLİ AYKIRI DEĞER TESPİT YÖNTEMLERİ.....	9
1.1 Standart Sapma Yöntemi.....	9
1.2. Z-Skor Yöntemi.....	10
1.3. Medyan Z- Skor Yöntemi (MAD).....	11
1.4. Düzeltilmiş (Modified) Z-Değeri Yöntemi	11
1.5. Kutu Grafiği (Box-Plot) Yöntemi	12
1.6. Düzeltilmiş Kutu Grafiği (Box-Plot) Tespiti Yöntemi.....	14
1.7.Mutlak Sapmanın Medyanı (MAD_E) Yöntemi	15
1.8. Grubbs T Testi.....	15
İKİNCİ BÖLÜM	17
ÇOK DEĞİŞKENLİ AYKIRI DEĞER TESPİT YÖNTEMLERİ.....	17
2.1. Mahalanobis Uzaklığı Yöntemi.....	17
2.2. Cook Uzaklığı Yöntemi.....	18
2.3. Kaldıraç Noktası Yöntemi.....	18
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	21
EKONOMİK ÖZGÜRLÜK.....	21

3.1. Ekonomik Özgürlük Kavramı	21
3.2. Ekonomik Özgürlüklerin Ölçülmesi.....	22
3.3. Fraser Institute Ekonomik Özgürlük Endeksi	23
3.4. Heritage Foundation Ekonomik Özgürlük Endeksi.....	23
3.5. Freedom House Ekonomik Özgürlük Endeksi	24
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	25
UYGULAMA.....	25
SONUÇ ve TARTIŞMA.....	35
EKLER.....	47
EK.1 Eklerdeki Tablolarda Kullanılan Fraser 2023 Verisi Değişkenleri ve Kısaltmaları.....	47
EK.2 Tek Değişkenli Aykırı Değer Yöntemlerinin Değişken ve Yöntem bazında sonuçları – Fraser 2023 Verisi	49
EK.3 Eklerdeki Tablolarda Kullanılan Heritage 2024 Verisi Değişkenleri ve Kısaltmaları.....	53
EK.4 Tek Değişkenli Aykırı Değer Yöntemlerinin Değişken ve Yöntem bazında sonuçları - Heritage 2024 Verisi.....	55
ÖZ GEÇMİŞ.....	57

KISALTMALAR

MAD	: Mutlak Sapmanın Medyanı
IQR	: Çeyrekler Arasındaki Uzaklık
MC	: Çarpıklık Ölçüsü
B-J	: Box-Jenkins Tahmin Yöntemi
MVE	: En Küçük Hacimli Elipsoid Yöntemi
MD	: Mahalanobis Uzaklığı Yöntemi
MCD	: En Küçük Kovaryans Determinantı Yöntemi
FMCD	: Hızlı En Küçük Kovaryans Determinantı Yöntemi
MVV	: En Küçük Vektör Varyansı
EKK	: En Küçük Kareler Yöntemi
LTS	: En Küçük Kırpılmış Kareler Yöntemi
EFW	: Dünya Ekonomik Özgürlük Endeksi

TABLO LİSTESİ

Tablo 4.1 Uygulamada kullanılan Ekonomik Özgürlükler değişken başlıkları	26
Tablo 4.2 Heritage 2024 Ekonomik Özgürlükler verisi tanımlayıcı istatistikler	27
Tablo 4.3 Fraser 2023 Ekonomik Özgürlükler verisi tanımlayıcı istatistikler	27
Tablo 4.4 Heritage Ekonomik Özgürlükler 2024 verisi tek değişkenli aykırı değer test sonuçları.....	28
Tablo 4.5 Heritage Ekonomik Özgürlükler 2024 verisi çok değişkenli aykırı değer test sonuçları.....	29
Tablo 4.6 Kıtalara göre Heritage Ekonomik Özgürlükler 2024 verisi çok değişkenli aykırı değer test sonuçları	30
Tablo 4.7 Fraser Ekonomik Özgürlükler 2023 verisi tek değişkenli aykırı değer test sonuçları	31
Tablo 4.8 Fraser Ekonomik Özgürlükler 2024 verisi çok değişkenli aykırı değer test sonuçları	32
Tablo 4.9 Kıtalara göre Fraser Ekonomik Özgürlükler 2023 verisi çok değişkenli aykırı değer test sonuçları	33

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1. Kutu grafiği örneği 13

ÖZET

İstatistikte aykırı değerler, bir veri kümesinde yer alan çok büyük ya da çok küçük oldukları belirlenen değerler olarak tanımlanabilir. Aykırı değerler elde edilen analiz sonuçları üzerinde ciddi bir etki gösterebileceği gibi hiçbir etkiye de sahip olmayabilirler. Bu yüzden bir veri setinde aykırı değerlerin tespit edilmesi istatistiksel bakımdan çok önemlidir. Aykırı değerler hatalı veriler olmamaları halinde araştırmacılara sürecin nasıl düzeltilebileceği konusunda yardımcı olmaktadır. Aykırı değerler farklı sebeplerden dolayı ortaya çıkmaktadır. Bu sebeplerden en çok bilinenleri veri setindeki gözlemlerin doğal nedenlerinden kaynaklanarak kontrol edilemez olanlarıdır. Bunun yanı sıra ölçüm için kullanılan ölçüm aracının yetersiz olması veya yapılan yanlış okuma ve kaydetmeden kaynaklanan sebeplerdir. Aykırı değerlerin tespitinin yapılması, belirlenmesi ve değerlendirilmesi durumunda birbirinden farklı tanımlar yapılmakta ve farklı yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemler tek değişkenli ve çok değişkenli yöntemler olarak sınıflandırılabilir. Tek değişkenli analiz yöntemleri yalnızca tek değişkene ait aykırı değerlerin tespiti üzerinde çalışırken, çok değişkenli analiz yöntemler ise birden fazla değişkeni baz alarak çalışan yöntemlerdir. Çok değişkenli veri setlerinde aykırı değerler birbirinden bağımsız olarak incelenebilmektedir. Bu şekilde incelenen bazı aykırı değerlerin doğru şekilde tespit edilmediği sonucuna ulaşıldığından bu tarz veriler içine çok değişkenli aykırı değer belirleme yöntemlerinin kullanılması önerilmektedir. Ekonomik özgürlük, bireylerin kendi mülklerini ve emeğini kontrol etme hakkına sahip olmaları anlamına gelmektedir. Ekonomik özgürlüklerin ölçülmesi, ülkelerin her yıl ne kadar özgür veya özgürlükten olduklarının araştırılmasına imkan tanımaktadır. Dünya genelinde ekonomik özgürlüğün ölçülmesi konusunda çalışmalar yapan birçok kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşlar her yıl düzenli aralıklarla yayımladıkları raporlar ile ülkelerin ekonomik özgürlükleri konusunda analiz ve değerlendirmeler yaparak yayınlamaktadırlar. Heritage Foundation ve Fraser Institute, ekonomik özgürlükleri endeksler kullanarak doğrudan ölçüm yapmaktadır. Freedom House ise raporlarında ekonomik özgürlüğü özgürlük endeksinin bir modülü olarak kullanmaktadır. Bu kuruluşlar, bazı temel özellikler ile ulusal bazda ekonomik özgürlük performansını ölçmek amacıyla, dünya

genelinde bir ekonomik özgürlük endeksi hazırlayarak dünya ekonomilerini ekonomik özgürlük açısından yıllık olarak sıralamaktadır. Kuruluşların yapmış oldukları bu endeksler sayesinde, ekonomik özgürlüğün farklı modüllerinin ekonomik faaliyet üzerindeki etkilerinin dünya genelinde kolayca incelenmesi sağlanmaktadır. Bu çalışmada bazı tek ve çok değişkenli aykırı değer belirleme yöntemleri, 2 farklı ekonomik özgürlükler verilerine uygulanmış ve sonuçlar değerlendirilmiştir. Analizler sonucu elde edilen tek değişkenli yöntemlerin sonuçlarına göre en çok aykırı değer olarak görülen ülkeler Kuzey Kore, Küba, Sudan, Venezuela ve Zimbabve oldukları belirlenmiştir. Çok değişkenli yöntemlerin sonuçlarına göre de Sudan, Venezuela, Zimbabve, Libya, Mısır, Timor-Leste, Arjantin ve Katar ülkeleri aykırı değer olarak belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Aykırı Değer, Ekonomik Özgürlük, 2 Standart Sapma, Kutu Grafiği, z-Skoru Yöntemi, Grubbs Yöntemi

ABSTRACT

In statistics, outliers can be defined as values in a data set that are determined to be too large or too small. Outliers may have a serious effect on the results of the analysis or they may have no effect at all. Therefore, it is statistically very important to detect outliers in a data set. If the outliers are not erroneous data, they help researchers on how the process can be corrected. Outliers arise for different reasons. The most well-known of these reasons are the uncontrollable ones due to the natural causes of the observations in the data set. They are also caused by the inadequacy of the measuring instrument used for the measurement or by incorrect reading and recording. In the case of detecting, identifying and evaluating outliers, different definitions are made and different methods are used. These methods can be classified as univariate and multivariate methods. While univariate analysis methods work only on the detection of outliers belonging to a single variable, multivariate analysis methods are methods that work on the basis of more than one variable. In multivariate data sets, outliers can be analysed independently of each other. Since it is concluded that some outliers analysed in this way are not detected correctly, it is recommended to use multivariate outlier detection methods for such data. Economic freedom means that individuals have the right to control their own property and labour. Measuring economic freedom allows us to investigate how free or unfree countries are each year. There are many organisations around the world working on the measurement of economic freedom. These organisations publish reports on a regular basis every year, analysing and evaluating the economic freedom of countries. Heritage Foundation and Fraser Institute directly measure economic freedom by using indices. Freedom House, on the other hand, uses economic freedom as a module of the freedom index in its reports. In order to measure economic freedom performance on a national basis with some basic characteristics, these organisations prepare a worldwide economic freedom index and rank the world economies in terms of economic freedom annually. Thanks to these indices, the effects of different modules of economic freedom on economic activity can be easily analysed worldwide. In this study, some univariate and multivariate outlier identification methods are applied to 2 different economic freedom data and the

results are evaluated. According to the results of the univariate methods obtained as a result of the analyses, North Korea, Cuba, Sudan, Venezuela and Zimbabwe were found to be the countries with the highest number of outliers. According to the results of multivariate methods, Sudan, Venezuela, Zimbabwe, Libya, Egypt, Timor-Leste, Argentina and Qatar countries were determined as outliers.

Keywords: Outlier, Economic Freedom, 2 Standard Deviation, Box Plot, z-Score Method, Grubbs Method

GİRİŞ

İstatistik, verilen bilgiler arasında karşılaştırmalar yaparak incelenen özelliklerin birbirleri ile ilişkilerini belirleyerek geleceğe yönelik tahminlerde veya durum değerlendirmelerinde bulunmak üzere, sayısal verilerin analiz edilerek yorumlanmasına yardımcı olan bir bilim dalıdır (Erilli 2019). İstatistik, yapılan çalışmaların belirli bir noktasında değil genel olarak çalışmanın tamamında etkili olmakta ve karar verme aşamasında araştırmacıya somut bilgiler sunmaktadır. Yapılan herhangi bir çalışmada ulaşılan bilgiler veri olarak adlandırılmaktadır. Veriler, hesaplama, üzerine tartışma veya belirli bir sonuca ulaşmak için temelde kullanılan ölçüm ve istatistikler ile ortaya çıkan gerçek bilgilerdir. Veri, istatistik çalışmalarının esas kaynağını oluşturmaktadır. Yapılan bir istatistiksel analizin güvenilirliği ve doğruluğu veri kalitesinin iyi olmasına da bağlıdır. Yani yapılan çalışmanın amaca uygun olması, doğru bir şekilde toplanmış güvenilir verilerin olmasını da ifade etmektedir.

Yapılacak çalışmalara göre veriler farklı şekillerde toplanmaktadır. Örneğin hali hazırda bulunan eski kayıtlar, arşivler, raporlar, yıllıklar incelenerek veriler elde edilebilir. Bunun yanı sıra deney yaparak, anket veya simülasyon çalışmaları ile yeni ve güncel verilere de ulaşılabilir. Araştırmacılar kullanacakları verinin kalitesine özen göstermelidir. Zira veri kalitesi yapılacak çalışmanın da kalitesini belirleyecektir. Araştırmacılar kullanacakları verinin girişini, dönüşümünü ve kontrolünü de uygun şekilde yapmalıdır. Kaliteli bir veri, analiz ve karar verme süreçlerinde güvenilir, doğru ve geçerli sonuçlar elde etmek için gerekli olan verilerdir. Kaliteli veri, herhangi bir analiz veya araştırma sürecinin temel taşıdır ve başarılı sonuçlar elde etmek için kritik öneme sahiptir. Bu yüzden de veriyi bozacak her türlü yapının önceden araştırılması ve tespit edilmesi önem taşımaktadır. Bir araştırmanın amacı güvenilir sonuçlara ulaşmak olduğundan aykırı değer kavramının iyi anlaşılması gerekmektedir (Beckman vd., 1983: 119-149).

Aykırı değer (uç değer) kavramı 18.yüzyılda ortaya çıkan oldukça eski bir kavramdır. Bernoulli'nin eski çalışmalarındaki yorumlarına bakıldığında, veri setinde

uyumsuzluk gösteren gözlemlerin göz ardı etme çabasının yaklaşık 300 yıl öncesine dayandığı görülmektedir. Aykırı değerle ile mücadele etmek için istatistiksel nesne yöntemlerinin geliştirilmesiyle ilgili ilk çalışmanın ise Peirce (1852) çalışması ile ortaya çıktığı belirtilmektedir (Akt: Barnett 1994).

Bu tez çalışmasının amacı 2 farklı Ekonomik Özgürlükler verilerinde aykırı değerlerin (ülkelerin) farklı yöntemler kullanılarak tespit edilmesi ve sonuçların değerlendirilmesidir. Böylece hem 2 farklı kurum tarafından hazırlanan Ekonomik Özgürlükler verisinin karşılaştırılması sağlanacak hem de tek değişkenli veya çok değişkenli yöntemler sonucunda aykırı değer olarak belirlenen ülkelerin ekonomik durumları incelenecektir. Çalışmanın giriş kısmında aykırı değer kavramı kısaca tanııldıktan sonra, kısa bir literatür özeti verilecek ikinci bölümde tek değişkenli aykırı değer tespit yöntemleri, üçüncü bölümde çok değişkenli aykırı değer tespit yöntemleri tanıtılmıştır. Uygulama kısmında ise Heritage vakfı ve Fraser Enstitüsü tarafından her yıl yayınlanan Dünya Ekonomik Özgürlükler verileri üzerinde, belirlenen bazı aykırı değer tespit yöntemleri uygulanmış ve sonuçlar değerlendirilmiştir.

Literatür incelendiğinde, aykırı değer kavramı ile ilgili farklı tanımlamaların yapıldığı görülmektedir. Hawkins (1980:1) çalışmasında aykırı değer, farklı bir mekanizma tarafından gelişim gösterdiğine dair bulgular saptanan diğer gözlemlerden çok daha fazla sapan gözlemler olarak tanımlanmıştır. Başka bir tanıma göre ise aykırı değer; aynı yapı içerisinde yer alan diğer veriler ile kıyaslandığında alışılmadık derecede maksimum veya minimum veri değerleridir (Aguinis vd., 2013). Leys vd. (2019) aykırı değeri, oldukça büyük artık değerlere sahip veri kümeleri olarak tanımlamaktadır. Artık değer, gözlem yapılan değerler ile istatistiksel model tarafından tahmini yapılan değerler arasındaki ayrımı ifade etmektedir. Yapılan bu tanım belirli bir istatistiksel yöntemi işaret etmemekte ve uç değerlerin boyut sayısını kısıtlamamaktadır. Johnson (1992) aykırı değeri, bir veri setinde yer alan ve bu veri setinin geri kalanıyla uyum göstermediği düşünülen değerler olarak tanımlamaktadır. Grubbs (1969) ise aykırı gözlem ya da 'aykırı değer', içinde bulunduğu örneklemin diğer üyelerinden belirgin bir şekilde sapma gösteren gözlemdir, olarak tanımlamıştır.

Birçok veri analizinde farklı değişkenler örneklendirilmekte ya da kaydedilmektedir. Tutarsızlık gösteren bir analizde tutarlı sonuçlara ulaşmak için ilk adım aykırı gözlemlerin tespit edilmesidir. Aykırı değerler genelde bir hata olgusunu ortaya çıkarsa da analiz için önemli bilgiler içerebilir. Aykırı değer bulduğu veri kümesinde modelin hatalı belirlenmesi, parametrelerin hatalı tahmini veya hatalı sonuçların ortaya çıkması araştırmacının işine yarayabilir. Bundan dolayı modelleme ve yapılacak analizlerden önce aykırı değer tespit edilmesi önemli hale gelmektedir.

Aykırı değerler farklı sebeplerden dolayı veri setinde yer alabilir. Aykırı değerler ile çalışmanın zor görünen noktalarından biri de genellikle araştırmacıların aykırı değerlerin nedeni konusunda yeterli bilgi sahibi olmamasıdır. Aykırı değerlerin nedeninin anlaşılması, kullanılan gözlemin veri kümesinde kalması, veri kümesinden atılması ya da yeniden kodlanması gibi durumlar için önemlidir. Bu noktada aykırı değerlerin doğru tespiti önem arz etmektedir. Bu sebeple zaman içerisinde tek değişkenli ve çok değişkenli birbirinden farklı tespit yöntemleri ortaya çıkmıştır.

Aykırı değerlerin özellikleri kısaca şu şekilde tanımlanabilir (Hawkins 1980; Barnett, Lewis 1980):

Uzaklık: Aykırı değerler, veri kümesinin geri kalanından açıkça uzakta yer alır. Bu uzaklık, ortalama, medyan veya standart sapma gibi farklı istatistiksel ölçütlere göre değerlendirilebilir.

Beklenti dışılık: Aykırı değerler, veri kümesinin genel eğilimine uymaz. Bu durum, görsel inceleme veya istatistiksel testler ile belirlenebilir.

Potansiyel etki: Aykırı değerler, istatistiksel analizlerde önemli sorunlara neden olabilir. Ortalama, standart sapma gibi istatistiksel özetleri ve regresyon gibi istatistiksel modelleri bozabilirler.

Aykırı değerlerin tespitinin yapılması, belirlenmesi ve değerlendirilmesi hususunda birbirinden farklı tanımlar yapılmakta ve farklı yöntemler kullanılmaktadır. Aykırı değerler temelde görsel inceleme yoluyla ya da istatistiksel testler ile belirlenebilir. Görsel incelemede Kutu grafiği, dağılım grafikleri, dal-yaprak grafikleri gibi görsel araçlar aykırı değerleri belirlemek için kullanılabilir.

İstatistiksel testlerde ise değişken sayısına göre tek değişkenli veya çok değişkenli testlerden yararlanır (Hawkins 1980). Aykırı değerlerin nedeni bilinirse yani ölçüm hatası veya veri girme hatası gibi bir hata varsa, düzeltme yapılabilir. Aykırı değerin veri setinden hariç tutulması, istatistiksel analizlerin doğruluğunu artırabilir. Ancak, bu işlem sadece nedeni belirlendikten sonra ve veri setinden hariç tutmanın etik ve bilimsel açıdan uygun olduğundan emin olunduktan sonra yapılmalıdır. Benzer şekilde verileri dönüştürmek (logaritmasının alınması, karekök alınması vs.) aykırı değerlerin etkisini azaltabilir (Barnett, Lewis 1980). Tespit edilen aykırı değerlerle ne yapılacağı sorusu da önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu soru aslında iki eylemle ilgilidir: (1) verilerin nasıl kaydedileceği ve (2) takip eden veri analizinde belirlenen aykırı değerlerin ne şekilde kullanılacağı. Tüm aykırı değerler kaydedilmelidir, çünkü aykırı değerlerin fark edilebilir bir oranı veri toplama sürecini iyileştirmek için harekete geçmek veya alternatif bir dağılım modelinin daha uygun olduğuna karar vermek için yeterli bilgi sağlayabilir. Elde edilen bilgilerin kaybolmamasını sağlamanın en iyi yolu, her bir aykırı değeri kaydetmek ve ardından atanabilir nedenleri keşfetmeye çalışmaktır. Analistler, hatalı kayıt veya kötü kalibre edilmiş ya da kusurlu ölçüm aletleri nedeniyle güvenilmez olarak tanımlanan gözlemleri kullanmak konusunda endişe duymalıdır. Bu ikilemden kurtulmanın etkili bir yolu, aykırı değerlerden en az düzeyde etkilenecek olan sağlam istatistikler kullanmaktır. Böylece analist tüm gözlemleri kullanabilir (Iglewicz, Hoaglin 1993).

Literatür Taraması

Aydın (2006) çalışmasında aykırı değerlerin tespiti için grafik yöntemlerini incelemiştir. Buna göre aykırı gözlemlerin belirlenmesinde regresyon analizi sonuçlarına farklı açıdan bakarak, elde edilen hata terimleri ve İz Düşüm Matrisi H'nin köşegen elemanlarına dayalı tanısal grafikler incelenmiş ve sonuçlar değerlendirmiştir. Grafikler yardımıyla aykırı gözlemleri daha net gösteren çalışmaların elde edilebileceğini göstermiştir.

Saraçoğlu (2022) çalışmasında Cook uzaklığı, studentized artıklar, DFFITS ve Hadi'nin ölçüsü yöntemlerini aykırı değerleri doğru tespit etme ve yanlış tespit etme yüzdeleri açısından karşılaştırmıştır. Simülasyon verileri ile karşılaştırılan dört

yöntemin de y yönünde aykırı değer tespitinde x yönündekine kıyasla daha başarılı oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Gül Tekin (2007) çalışmasında öncelikli olarak zaman serilerinde aykırı değer kavramı üzerinde durmuştur. Aykırı değerlerin tanımlanan model parametreleri ve kestirimler üzerindeki etkilerini inceleyerek TÜİK kaynaklı veriler kullanmış ve aykırı değer taraması yapılmıştır. Yapılan tarama sonucu değerlendirilerek elde edilen gözlemlerden aykırı değer etkilerinin giderilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Sert (2019) çalışmasında, dairesel verilerde aykırı gözlem tespiti için, dairesel medyana dayalı bir uzaklık ölçüsü tanımlayan parametrik olmayan bir yöntem önerisi sunmuştur. Önerilen yöntemin performansı tek boyutlu dairesel veriler ve parametrik olmayan dairesel regresyon bağlamında incelenmiş ve aykırı gözlemleri yüksek oranlarda tespit ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Küçük (2020) doktora tez çalışmasında doğrusal olmayan regresyon modelinde parametre tahminini etkileyen sorunlardan hata terimlerinde otokorelasyonu ve veride aykırı değer bulunması durumlarını farklı açılardan incelemiştir. Aykırı değerli veride tek aşamalı tüm sağlam yöntemlerle elde edilen sonuçların sağlam yöntemler kullanılmadığında elde edilen sonuçlardan daha iyi olduğu belirtilmiştir.

Turgut (2010) yüksek lisans tez çalışmasında çok değişkenli veride çoklu aykırı değerlerin belirlenmesinde kullanılan En Küçük Hacimli Elipsoid, En Küçük Kovaryans Determinantı ve Hızlı En Küçük Kovaryans Determinantı gibi yöntemlere alternatif olarak geliştirilen En Küçük Vektör Varyansı yöntemini tanımlayarak aykırı değer belirleme oranı ve yöntemlerin hesaplama hızı bakımından karşılaştırmasını yapmıştır. Bunun sonucunda En Küçük Vektör Varyansı yönteminin geniş ve büyük boyutlu veri setlerine uygulanabilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Uzabacı (2017) doktora tez çalışmasında çok değişkenli veri setlerinde aykırı değer belirleme yöntemlerinden BACON (Blocked Adaptive Computationally Efficient Outliernominators) algoritması, Hızlı Minimum Kovaryans Determinantı yöntemi (Fast-MCD) ve Robust Mahalanobis uzaklığı yöntemini incelemiş ve

sonuçları değerlendirmiştir. Yöntemlerin performansının dağılım tipine göre farklılık gösterdiği belirtilmiştir.

Kolbaşı (2018) çalışmasında dış ticaret verileri için, aykırı değerleri en doğru şekilde tespit edebilen aykırı değer tespit etme yöntemini incelemiş ve bu yöntemlerin karşılaştırılabileceği bazı kriterler ortaya koymuştur. Bu kriterler söz konusu olduğunda aykırı değer tespit etme yöntemlerinin nasıl sonuçlar verdiği ve bu sonuçlara göre en uygun yöntem belirlemiştir.

Ocak (2019) çalışmasında 3 farklı model alınarak, EKK ve EKMS yöntemleri kullanılarak her bir model için aykırı değer olması ve olmaması durumunda, farklı örneklem büyüklüğü ile farklı hata varyansları için veri türetilerek *MSE* ve *MAE* değerlerinin karşılaştırması yapılmıştır. Özellikle aykırı değer varlığı ile yeterince büyük alınan örneklerde EKMS yönteminin EKK'ye daha iyi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda aykırı değer olmaması durumunda da EKMS yönteminin EKK'e göre dikkate değer derecede daha kötü sonuçlarının olduğu belirlenmiştir.

Ateş (2022) çalışmasında farklı veri seti üzerinde uygulamalar yaparak aykırı değer tespit yöntemlerinin hassasiyetlerini araştırmıştır. Yapılan analizler sonucunda simülasyonla üretilen simetrik veri setinde tek değişkenli aykırı değer tespit yöntemlerinden kutu grafiği yöntemi, düzeltilmiş kutu grafiği yöntemi ve 2 MADE yönteminin; simetrik olmayan veri setinde tek değişkenli aykırı değer tespit yöntemlerinden kutu grafiği yöntemi ve MADE yöntemlerinin en hassas aykırı değer tespit etme yöntemleri olduğuna ulaşılmıştır.

Çelebi (2019) çalışmasında, dayanıklı tahmin edicilerden hızlı-en küçük kovaryans determinant (FMCD), en küçük hacimli elipsoit (MVE), M-tahmin edicileri (MEST), Stahel-Donoho tahmin edicisi (SDE), dikey gnanadesikan-kettenring (OGK) ve parçalı uyarlanabilir hesaplama yönünden etkin aykırı gözlem belirleyicisi (BACON) yöntemleri kullanılmıştır. Monte-Carlo benzetim çalışması ile elde edilen verilerde yapılan karşılaştırmalar sonucunda en hızlı sonuç veren yöntemin MD yöntemi, en geç sonuç veren yöntemin ise SDE yöntemi olduğu belirlenmiştir.

Cherednichenko (2005) kümelemede aykırı değer tespiti çalışmasında COR algoritması adı verilen yeni bir aykırı değer tespit yöntemi önermiş ve analiz

yapmıştır. COR algoritması ile elde edilen analizler sonucunda önerilen yöntemin bazı gerçek veri setlerinde iyi performans gösterdiği tespit edilmiştir.

Sun (2006) doktora tez çalışmasında mekânsal ve sıralı veri kümelerinde aykırı değer saptama yöntemlerinin performansları kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Bununla birlikte üç farklı aykırı değer yöntemi incelenmiş, belirli bir veri seti ve önceden seçilmiş bir algoritma için, hangi aykırı değer yöntemlerinin kullanılacağı belirlenmiştir.

Hodge ve Austin (2004) çalışmalarında günümüzde kullanılan aykırı değer tespit yöntemlerinin keyfi olduğunu fakat bilgisayar bilimi ve istatistik sayesinde sistematik sonuçlar alınabildiğini belirtmişlerdir. Çalışmalarında, aykırı değer tespiti için çağdaş tekniklerin karşılaştırmalı bir incelemesini yapmışlar, ilgili yöntemlerin avantajlar ve dezavantajlarını belirlemişlerdir.

Boukerche vd. (2020) çalışmalarında son zamanlarda tasarlanan aykırı değer tespit stratejilerinin temel özelliklerini temel alan bir sınıflama önermişlerdir. Ayrıca yüksek boyutlu verilerde ve aykırı değerlerden minimum düzeyde etiketlenmiş veriler için tasarlanmış, yeni birkaç aykırı değer saptama yöntemi sunmuşlardır. Son olarak, bu yöntemlerin avantajlarını ve sınırlamalarını gözden geçirmişler ve gelecekteki sorunları tartışmışlardır.

Wang vd. (2019) çalışmalarında 2000-2019 yılları arasında yayınlanmış aykırı değer belirleme yöntemlerini derlemişlerdir. Makale, aykırı değer tespit tekniklerinin mevcut ilerlemesini vermekte ve farklı aykırı değer tespit yöntemlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Sondaki açık araştırma konuları ve zorluklar, araştırmacılara aykırı değer tespit yöntemlerinin geleceği için net bir yol sağlanmaktadır.

Angiulli vd. (2006), bir veri kümesindeki aykırı değerleri tespit etmek için tekniklerin geliştirilmesini hedefleyen geleneksel yaklaşımdan, bir model öğrenebilen ve gelen bir veri kümesindeki aykırı değerleri tahmin edebilen yaklaşım önermişlerdir. Belirli bir etiketlenmemiş veri kümesinden en yüksek aykırı değerleri tespit eden ve tespit edilmemiş bir veri noktasının bir aykırı değer olup olmadığını tahmin eden mesafeye dayalı bir algoritma tasarlamışlardır.

Park ve Jeon (2015), regresyon tabanlı aykırı değer tespit tekniği önermişlerdir. alışmalarında sensör ölçümlerinde aykırı değerlerin tespitine odaklanmışlardır. Önerilen teknik, gözlemlenen değerlerden sentezlenmiş bağımsız bir değişken oluşturmak için ağırlıklı toplama yaklaşımını kullanmaktadır. Yazarlar; önerilen yöntemin yalnızca tek bir ortam için test edildiğini, farklı sensör ayarları ve durumları için kesin model tahminine ulaşacak teknikler önermenin ilginç bir gelecek çalışması olacağı düşünceinde olduklarını da belirtmişlerdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEK DEĞİŞKENLİ AYKIRI DEĞER TESPİT YÖNTEMLERİ

Aykırı değerleri belirlemek için kullanılan yöntemler değişken sayısına göre tek değişkenli ve çok değişkenli yöntemler, verinin normal dağılım gösterip göstermemesine göre parametrik-parametrik olmayan yöntemler olarak sınıflandırılabilir. Parametrik olmayan aykırı değer tespiti, verilerin dağılımı hakkında herhangi bir varsayımda bulunmayan istatistiksel teknikleri kullanır. Bu teknikler, özellikle veriler normal dağılım göstermediğinde veya aykırı değerlerin varlığı hakkında önceden bilgi sahibi olmadığımızda yararlıdır. DBSCAN Kümeleme algoritması, İzolasyon Ormanı (Isolation Forest) yöntemleri parametrik olmayan aykırı değer tespit yöntemlerine örnek olarak verilebilir (Wang vd., 2019). DBSCAN yoğunluk tabanlı bir kümeleme algoritmasıdır ve veriler yoğunluklarına göre ayrıldıklarından, bu yöntemde aykırı değer hassasiyeti yoktur, aksine aykırı değer tespiti yapılabilir (Aydın 2022). İzolasyon ormanı, özellikle anomali gözlem tespitinde kullanılan önemli bir makine öğrenmesi yöntemidir. Bu yöntem ilk olarak Liu vd. (2008) tarafından tanıtılmıştır. İzolasyon ormanı yönteminde aykırı davranan gözlem birimleri tespit edilerek izole edilirler.

Aykırı değerleri belirlemek için bir seferde tek bir değişkeni inceleyerek tek değişkenli bir analiz veya aynı anda birden fazla değişkeni inceleyerek çok değişkenli analizler yapılabilir. Bu başlık altında tek değişkenli aykırı değer tespit yöntemlerinden literatürde en çok kullanılanları kısaca tanıtılmıştır.

1.1 Standart Sapma Yöntemi

Bir değişkenlik ölçüsü olarak standart sapma, verilerin ortalamaya ne kadar yakın veya uzak olduklarını belirleyen, ortalamadan sapmaların kareli ortalamasıdır. Standart sapmanın küçük olması; ortalamadan sapmaların ve riskin az olduğunun, büyük olması ise; ortalamadan sapmaların ve riskin çok olduğunun göstergesidir. Aykırı değer belirleme yöntemlerinden standart sapma yöntemi, hataların ortalama

ve standart sapmasını hesaplayarak karşılaştırmasını yapmaktadır. Örneklem standart sapma formülü Eşitlik 1.1’de verildiği gibi hesaplanır:

$$S = \sqrt{\frac{\sum (x_i - \bar{x})^2}{n-1}} \quad (1.1)$$

x_i : Gözlem değeri; $\bar{x}$: Aritmetik ortalama; n : Gözlem sayısını göstermektedir. Eğer standart sapma değeri anakitleden hesaplanacaksa Eşitlik 1.1’deki formülde paydadaki (n-1) yerine N değeri ile hesaplama yapılır. Bu yöntem aykırı değeri tespit etmekte başarısız olabilir. Çünkü aykırı değerler standart sapmayı çoğaltır. Aykırı değer ne kadar fazla ise standart sapma da o kadar etkilenir (Dave, Varma 2014: 2229).

1.2. Z-Skor Yöntemi

Z-skor değeri, ortalama ve standart sapma hesaplanarak bulunmaktadır. Aykırı değerlerin tespitinde oldukça önemli ve nesnel yollarından bir tanesidir. (Ateş 2022). Z-skor yönteminde x normal bir dağılım gösterip, ardından z standart normal bir dağılımı takip ettiğinde $N(0, 1)$ ve mutlak değerde 3’ü aşan z -skorları aykırı değer olarak kabul edilmektedir (yani z skorlarının $\pm 3\sigma$ değer aralıklarının dışında yer aldıkları zaman). Oldukça kolay olan bu yöntem sınıflandırma için rasyonel bir ölçüt sunmaktadır. Veriler normal bir dağılımı izlediğinde z -skor yönteminde aykırılık ortaya çıkmaktadır (Al-Khazaleh vd., 2014: 339-351).

Z-skor yönteminde veri sayısının 10’dan az olması durumunda aykırı değer tespit edilememektedir. Bu sebepten dolayı küçük veri kümeleri için uygun bir yöntem değildir. Z-skor yönteminde standart sapma değerlerinin aykırı değerlerden etkilenmesi durumunda maskeleye sorunu ortaya çıkmaktadır. Maskeleye sorunun ortaya çıkması aykırı değerlerin tespitini güçleştirmektedir. (Kolbaşı, Ünsal 2015). Ortalama ve standart sapma kullanılarak hesaplanan z değeri Eşitlik 1.2’de verildiği gibi hesaplanmaktadır.

$$Z_{değer} = \frac{x_i - \bar{x}}{S} \quad x_i \sim N(\mu, \sigma^2) \quad (1.2)$$

$$S = \sqrt{\frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2} \quad (1.3)$$

1.3. Medyan Z- Skor Yöntemi (MAD)

Medyan z-skor yöntemi, tespit edilen aykırı değerlerden etkilenmeyerek z-skor yönteminden ayrılmaktadır. Dolayısıyla maskeleye ve batma etkisinden etkilenmemektedir. Aynı zamanda z-skor yönteminde olduğu gibi normal dağılım gösteren bir veri setinde oldukça verimli etki göstermektedir. Medyan z-skor yönteminin göstermiş olduğu etki gözlem sayısı ile doğru orantılıdır. Yani gözlem sayısının az olması bu yöntemin etkinliğini azaltmaktadır. Simetrik olmayan veri gruplarında aykırı değerler tespit edilemezken, çarpıklık yönündeki aykırı değerlerin tespiti oldukça kolay yapılmaktadır (Kolbaşı vd., 2015: 213-234). Medyan z değerleri Eşitlik 1.4'te yer alan formül ile elde edilmektedir.

$$MAD = Medyan(|X_i - \tilde{X}|) \quad (1.4)$$

Formülde $\tilde{X}$ örneklem medyan değerini ifade etmektedir.

1.4. Düzeltilmiş (Modified) Z-Değeri Yöntemi

Z-puanlarını kullanmanın temel fikri iyi olsa da aritmetik ortalama ve standart sapma gibi merkezi eğilim ölçüleri aykırı değerlere karşı dirençli olmadıklarından tahmin edilen aykırı değer ya da değerlerden etkilenebilmektedirler. Bu sebepten dolayı düzeltilmiş z değeri yöntemi önerilmektedir (Iglewicz, Hoaglin 1993).

Düzeltilmiş Z değeri yönteminde dayanıklı (robust) tahmin edicilerden yararlanılmaktadır. Lakin bu tahmin ediciler örnekleme ortamına çıkan makul orandaki değişikliklerden büyük oranda etkilenmemesinden dolayı maksimum kırılma noktasını (breakdown point) bulundurması gerekmektedir. Kırılma noktası, tahmin edicinin dayanıklılık gösterip göstermediğini ölçmektedir. Örneğin; bir veri kümesinde yüzde bakımından ne kadar verinin isteğe bağlı olarak sonsuz ifadesi ile değiştirildiğinde tahmin edicinin değişim göstermeden aynı kalabilme durumunu belirtmektedir. Merkezi eğilim ve dağılım ölçülerinden olan aritmetik ortalama ve standart sapmanın kırılma noktası 0'dır; çünkü bir gözlem değeri dahi sonsuz değere

sahip olsa tahmin ediciler sonsuz değerini almaktadırlar. Bu duruma karşın medyanın kırılma noktası yaklaşık olarak %50'dir. Yüksek kırılma noktasına sahip olması durumundan dolayı aritmetik ortalama yerine medyan değeri kullanılmaktadır. Aynı şekilde standart sapma (S) yerine de oldukça dayanıklı bir tahmin edici tercih edilmektedir. Bu durumdan dolayı S yerine de Mutlak Sapmanın Medyanı (MAD) kullanılmaktadır (Ateş, 2022). Eşitlik 1.4'te verilen MAD formülü yardımıyla Düzeltilmiş Z değeri Eşitlik 1.5'teki gibi hesaplanır:

$$M_i = \frac{0,6745(x_i - \tilde{x})}{MAD} \quad (1.5)$$

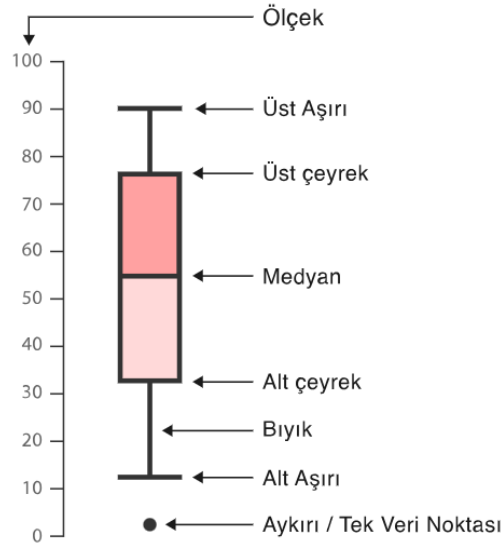
Yeterince büyük n için $E(MAD)=0,6745 \sigma$ 'dır. Iglewicz ve Hoaglin (1993), 10000 tekrarlı bir simülasyon çalışmasında 10, 20 ve 40 örneklem büyüklüğüne uygulanan örneklemeleri temel alınarak $|M_i| > 3,5$ şeklinde olan değerlerin aykırı değer olarak kabul edilmesini gerektiğini belirtmişlerdir.

1.5. Kutu Grafiği (Box-Plot) Yöntemi

Kutu grafiği farklı uygulamalarda da kullanılan yararlı ve etkili bir veri görselleştirme yöntemidir. Karmaşık gibi görünen büyük veri kümelerinde bile oldukça basit şekilde kullanılmaktadır. Kutu grafiği, ilk olarak Spear (1952) tarafından tanıtılmış ve temel özellikleri ortaya konmuştur. Tukey, aralık çubuk grafiğine kutu ve bıyık eklemeleri yapmıştır. Yapılan bu eklemelerden sonra Tukey (1972), menteşeler (çeyrekler arası uzaklık), yan taraflar (iç çitler) ve köşe (dış çitler) gibi eklemeler yaparak aykırı değerleri gösteren yeni şematik bir çizim elde etmiştir. Tukey yeni şematik çizimde aykırı değerleri belirlemek için iç sabit $k=1,0$ ve aşırı uç değerleri belirlemek için dış sabiti $k=2,0$ olarak kabul etmiştir. Tukey yapmış olduğu değişiklikten yaklaşık 5 yıl kadar sonra yeni araştırmaları neticesinde iç sabiti $k=1,5$ ve dış sabiti $k=3,0$ olarak değiştirmiştir (Walker vd., 2018: 348-353). Kutu grafiği, histogram grafiğine kıyasla daha az detay gösteren oldukça yoğun bir veri dağılımını barındırması ile bilinmektedir. Kutu grafikleri asıl veri noktalarında yer alan güvenilir özet istatistiklerinden yararlanmaktadırlar.

Oldukça hızlı bir şekilde hesaplanan kutu grafiklerinin ayar parametreleri bulunmamaktadır. Gruplar arasındaki dağılımların karşılaştırılmasında da oldukça

faydalı bir yöntemdir. Yaygın olarak kullanılan bu yöntem son dönemlerde birçok alanda en çok tercih edilen istatistiksel grafiklerden birisi olarak kabul görmüştür. Kutu grafiği, dağılımın bir özetini ifade etmek için özenle seçilmiş şu bileşenden oluşur (Wickham, Stryjewski 2011): Medyan, 1. ve 3. kartil, üst aşırı değer, alt aşırı değer, varsa aykırı (uç) değer(ler). Şekil 1.1’de kutu grafiği örneği verilmiştir.

Şekil 1.1. Kutu grafiği örneği

Bir veri kümesinde çeyrekler arasındaki uzaklık (IQR) ile aykırı değerler belirlenir ve formülü Eşitlik 1.6’da verildiği gibidir.

$$IQR = Q_3 - Q_1 \quad (1.6)$$

Buna göre aşağı uç değer sınırları $Q_1 - 1,5IQR$, yukarı aykırı değerler sınırı $Q_3 + 1,5IQR$ ile tanımlanır. Burada Q_1 : Birinci çeyrek, Q_3 : Üçüncü çeyrek ve IQR : Çeyrekler arası uzaklık olarak tanımlanmıştır. Kutu grafiği, simetrik dağılımlar veya geleneksel olağan dağılımlar için doğru bir şekilde çalışmaktadır. Geleneksel kutu grafiği yöntemi standart normal dağılım ile iç çitler dağılımın iki ucunda da 0,0035’lik bir alan bırakarak $\pm 2,7$ ’ye yerleştirilebilmektedir. Bu durumdan dolayı örnek verilerin sadece %0,7’si aykırı değer olarak kabul görmektedir (Walker vd., 2018: 348-353). Diğer yandan asimetrik bir dağılıma kutu grafiği baz alınarak bakıldığında, normal gözlemlerin de aykırı değer olduğu düşünülmektedir (Ateş 2022). Örneğin, sağa çarpık bir veri kümesinde medyan değeri kutunun ortasında yer almaz. Bununla birlikte alt bıyık üst bıyıktan daha küçüktür. Gözlem değerleri üst

bıyığın üzerine çıktığı için değerlerin tamamı aykırı olarak kabul edilemez (Hubert, Vandervien 2008). Bu sebepten dolayı asimetrik dağılımlar için farklı kutu grafikleri kullanılabilir.

1.6. Düzeltilmiş Kutu Grafiği (Box-Plot) Tespiti Yöntemi

Düzeltilmiş kutu grafiği hem simetrik hem de çarpık dağılımlarda uygulanan bir yöntem olsa da çarpıklığı fazla olan veride oldukça fazla gözlemin aykırı değer olarak belirlenmesini sağlamaktadır. Bu durum veri setindeki çarpıklığın dikkate alınmamasından kaynaklansa da bununla birlikte hesaplanan alt ve üst çeyrekler ve çeyrekler arası uzaklık ölçülerinden yararlanılmasından kaynaklandığı göstermektedir. Vanderviere ve Huber, çarpık durumdaki veri için oldukça sağlam bir çarpıklık ölçüsü olan medcouple (MC) baz alarak yeni bir kural tanımlandığını ortaya koymuştur. Tanımlanan MC katsayısı şu şekilde tanımlanabilir (Kolbaşı, 2018):

$X_n = \{X_1, \dots, X_n\}$, Sürekli tek değişkenli dağılıma sahip olan bir veri kümesi olduğu kabul edilsin. Daha sonra bu veri kümesi $X_1 \leq \dots \leq X_n$ büyükten küçüğe doğru olacak şekilde sıralansın. Bu şekilde MC katsayısı Eşitlik 1.7’de belirtilen formül ile hesaplanmaktadır.

$$MC(X_1, \dots, X_n) = med \frac{(x_j - med_k) - (med_k - x_i)}{x_j - x_i} \quad (1.7)$$

Burada med_k : X_n veri setinin medyanı olmak üzere, $X_i \leq med_k \leq X_j$ ve $X_i \neq X_j$. Düzeltilmiş kutu grafiği için aralıklar Eşitlik 1.8’de belirtilen şekilde hesaplanmaktadır.

$$\begin{aligned} [L, U] &= [Q_1 - 1.5 \exp(-3.5MC)IQR, Q_3 + 1.5 \exp(4MC)IQR] & MC \geq 0 \\ [Q_1 - 1.5 \exp(-4MC)IQR, Q_3 + 1.5 \exp(3.5MC)IQR] & & MC < 0 \end{aligned} \quad (1.8)$$

Eşitlikte, L: Alt sınırı ve U: Üst sınırı ifade etmektedir. Yukarıda bulunan MC kat sayısı formülüne bakıldığında MC değeri -1 ile +1 arasında değişim göstermektedir. Veri kümesi simetrik dağılım gösterdiğinde MC değeri 0 olmaktadır. $MC > 0$ olduğunda veri sağa çarpık, $MC < 0$ olduğunda ise veri sola çarpık olmaktadır.

İfade edilen bu çarpıklık alt sınır ve üst sınır dışında olan gözlem değerlerinin aykırı değer olduğunu göstermektedir. (Kolbaşı 2018).

1.7. Mutlak Sapmanın Medyanı (MAD_E) Yöntemi

Mutlak sapmanın medyanı (MAD_E) oldukça sağlam bir yöntem olarak tanımlanabilir. Carl Frederich Gauss (1777-1855) tarafından ortaya çıkarılan bu yöntem, Hampel (1974)'in yapmış olduğu çalışmalar ile tekrardan incelenmiş ve popülerlik kazanmıştır. Mutlak sapmanın medyanı yöntemi, standart sapma yöntemleri ile benzerlik göstermektedir. Bu yöntemde aritmetik ortalama ve standart sapma yerine medyan ve mutlak sapmanın medyanı yöntemi kullanılmaktadır. MAD değeri, 1,4826 ölçek faktörü ile çarpılması durumunda, x değeri normal bir dağılıma sahip olduğunda, elde edilen sonuç standart sapma değeriyle kıyaslanabilir. Ölçeklenmiş olan MAD değeri, MAD_E 'dir. Eşitlik 1.9 ve 1.10'da $2 MAD_E$ ve $3 MAD_E$ formülleri verilmiştir.

$$2 MAD_E \text{ Yöntemi: Medyan} \pm 2 MAD_E \quad (1.9)$$

$$3 MAD_E \text{ Yöntemi: Medyan} \pm 3 MAD_E \quad (1.10)$$

$MAD_E=1,4826 \times MAD$ olarak tanımlanmaktadır. Normal dağılım gösteren ve örneklem hacimleri nispeten büyük olan veriler Eşitlik 1.11'deki formül önerilmektedir (Kanan, Manoj 2015);

$$MAD = \text{medyan}(X_i - \text{medyan}(x)); i=1,2,\dots,n \quad (1.11)$$

Tek değişkenli bu yöntem yüksek kırılma noktasına sahip iki güçlü tahmin edici kullanıldığı için birkaç tane gözlem veri dağılımını çarpık hale getirse bile aşırı değerden etkilenmez (Seo 2006).

1.8. Grubbs T Testi

Normal dağılıma sahip olan, 3 ve 100 aralığında gözlem değerine sahip olan veri kümelerinin tespitinde kullanılan bir testtir. Grubbs T testi aynı anda en fazla iki değeri test edebilmektedir. Eğer değerler ikiden fazla ise testin tekrarlanması

gerekmektedir. Testi uygulamadan önce veri kümesinin küçükten büyüğe olacak şekilde sıralanması gerekir. Aykırı değer belirlendikten sonra veri kümesindeki her bir değer için T değeri hesaplanmaktadır. Hesaplama sonunda değerler, tablo kritik değerini aştığı durumda veri aykırı değer olarak kabul edilir (Chrominski, Tkacz 2010).

H_0 : Veri setinde aykırı değer yoktur.

H_1 : Veri setinde en az bir aykırı değer vardır.

Test istatistiği Eşitlik 1.12’de ifade edilmektedir.

$$G = \frac{\max |y_i - \bar{y}|}{s} \quad (1.12)$$

Eşitlikte yer alan, $\bar{y}$ örneklem ortalamasını, s ise standart sapmayı göstermektedir.

$$G > \frac{N-1}{\sqrt{N}} \sqrt{\frac{t^2(\alpha/2N, N-2)}{N-2+t^2(\alpha/2N, N-2)}} \quad (1.13)$$

Eşitlik 1.13’teki koşul sağlanırsa H_0 hipotezi reddedilir. Burada $t_{(\alpha/2N, N-2)}$, $N-2$ serbestlik derecesinde ve $\frac{\alpha}{2N}$ anlam seviyeli t dağılımının tablo değeridir. N ise örneklemin hacmini belirtmektedir.

Yukarıda tanımlanan yöntemlerin dışında literatürde birçok tek değişkenli aykırı değer yöntemleri tanımlanmıştır. Berthelot- Hidiroglou Yöntemi, Dixon Testi, Nalimov Testi, Q Testi, Rosner Testi, Discordance Testi, Weisberg t Testi, Tietjen-Moore Testi, Walsh Testi bunlardan bazılarıdır (Chrominski vd., 2010: 89-94; Berthelot, Hidiroglou 1986; Ovla, Taşdelen 2012; Üçkardeşler vd., 2010; Ateş 2022; Seely vd., 2003: 6-16; Tietjen-Moore 1972; West 1999).

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOK DEĞİŞKENLİ AYKIRI DEĞER TESPİT YÖNTEMLERİ

Çalışmanın bu bölümünde literatürde kullanılan bazı çok değişkenli aykırı değer tespit yöntemleri tanıtılmıştır.

2.1. Mahalanobis Uzaklığı Yöntemi

Mahalanobis uzaklığı yöntemi çok değişkenli veri kümelerinde aykırı değerlerin kontrolünde kullanılmaktadır. Bu yöntem aynı kümede yer alan her bir veri noktasının bütün değişkenlerin göstermiş oldukları dağılımının merkezden ne kadar uzaklıkta olduğunu belirtmektedir. Mahalanobis uzaklığı, iki birim değeri veya noktası arasındaki uzaklığı ölçmede iki değişken arasındaki kovaryans veya korelasyon katsayısını da dikkate alan bir uzaklık ölçüsüdür. Özellikle veri noktalarının bir dağılım içindeki konumunu belirlemek için kullanılır. Mahalanobis uzaklığı, bir veri noktasının ortalamadan ne kadar uzakta olduğunu ve bu uzaklığın verinin dağılımındaki varyansla nasıl ilişkilendiğini ölçer. Mahalanobis uzaklığı Eşitlik 2.1'de verildiği gibi hesaplanır:

$$d = \sqrt{(x - \mu)^T S^{-1} (x - \mu)} \quad (2.1)$$

Eşitlik 2.1'de x değişkenlerinin bir vektörü $X = (x_1, x_2, \dots, x_k)$ ve $\mu = (\mu_1, \mu_2, \dots, \mu_k)$ k boyutlu bir vektör iken S ise $k \times k$ boyutlu simetrik varyans-kovaryans matristir. Mahalanobis uzaklığı verinin varyansını dikkate alır. Bu, farklı boyutlardaki verilerin etkisini normalize eder. Değişkenler arasındaki korelasyonu hesaba katar, bu ise farklı değişkenlerin birbiriyle olan ilişkilerini göz önünde bulundurur. Mahalanobis uzaklığı normal dağılıma sahip veriler için daha anlamlıdır (Hawkins 1980).

2.2. Cook Uzaklığı Yöntemi

Cook uzaklığı, istatistikte bir regresyon modelinin veri noktalarının model üzerindeki etkisini değerlendirmek için kullanılan bir ölçüdür. Özellikle, bir gözlemin modelin tahminlerini ne kadar etkileyebileceğini belirlemek için kullanılır. Cook uzaklığı teknik açıdan incelendiğinde i . gözlemin parametre tahminleri üzerindeki etkisini ortaya çıkarmanın bir yolu söz konusu gözlemin de dahil olduğu tüm verilere ve bu gözlem çıkarıldıktan sonra kalan verilere regresyon analizi uygulamaktır (Turkey 2004). Ölçüm veri setinde bulunan gözlem değerlerinin kaldıraç ve aykırı değerlerinin bir birleşimi olduğunu da göstermektedir. Bunun yanı sıra kaldıraç ve aykırı değerlerin maksimum yüksekliği Cook uzaklığının da maksimum olmasını sağlamaktadır (Ateş 2022). Cook (1977) tarafından geliştirilen bu yöntem, bir gözlemin ihmal dilmesi durumunda regresyon katsayılarında meydana gelen değişimin ölçülmesinde kullanılmaktadır. Cook uzaklığı Eşitlik 2.2’de verildiği gibi hesaplanır.

$$CD^2(i) = \frac{[\hat{Y} - \hat{Y}(i)]^T [\hat{Y} - \hat{Y}(i)]}{ps^2} \quad (2.2)$$

Formülde $\hat{Y}$ tüm gözlem değerlerinin regresyon uyumu için kullanıldığında fit edilen değerlerin ve $\hat{Y}(i)$ ise i .nci değer silindiğinde fit edilen değerlerin vektörüdür (Ateş 2022). Cook uzaklığı bir gözlemin model parametrelerini değiştirme potansiyelini ölçer. Yani, bir gözlem çıkarıldığında modelin nasıl değişeceğini gösterir. Yüksek Cook uzaklığına sahip gözlemler, potansiyel etkili gözlemler veya aykırı değerler olarak kabul edilir. Genellikle doğrusal regresyon analizlerinde kullanılır, ancak diğer model türlerinde de uygulanabilir.

2.3. Kaldıraç Noktası Yöntemi

Kaldıraç yöntemi, doğrusal regresyon analizinde gözlemlerin etkisini değerlendirmek için kullanılan bir tekniktir. Bu yöntem, her bir gözlemin model üzerindeki etkisini ölçmek için "kaldıraç" değerlerini hesaplar. Kaldıraç, bir gözlemin bağımsız değişkenler uzayındaki konumuna bağlıdır. Veri kümesinde bulunan uzak noktaların model parametre tahminlerinde, standart hata, tahmin değeri

ve tanımlayıcı istatistiklerde orantısız bir etkileri olmaktadır. Kaldıraç değeri H matrisi kullanılarak Eşitlik 2.3'te verildiği gibi tanımlanabilir.

$$Y = X\hat{\beta} = X(X'X)^{-1}X'Y = HY \text{ ve } H = X(X'X)^{-1}X' \quad (2.3)$$

Kaldıraç değerleri h_{ii} , H şapka matrisinin köşegen elemanlarıdır, yani $h_{ii} = \text{Köş}(H)$. h_{ii} , X_i değerinin X 'in merkezinden ne kadar uzak olduğunu gösterir. Eğer h_{ii} değeri yüksekse, bu noktaya yüksek kaldıraç noktası adı verilmektedir (Saraçoğlu 2022).

Literatürde çalışılmış çok sayıda çok değişkenli aykırı değer hesaplama yöntemleri bulunmaktadır. En Küçük Kovaryans Determinantı (MCD) Yöntemi, En Küçük Hacimli Elipsoid (MVE) Yöntemi, En Küçük Vektör Varyansı (MVV), Hızlı En Küçük Kovaryans Determinantı (FMCD) Yöntemi, Hadi'nin İleriye Dönük Arayışı, BACON Algoritması, Robust Mahalonobis Uzaklığı Yöntemi, K-Ortalama Kümeleme Yöntemi, En Küçük Varyans -Kovaryans Determinantı, CLARA, DBSCAN, DENCLUE, Yapay Sinir Ağları bunlardan bazılarıdır (Herwindiati vd., 2007; Djauhari 2007; Turgut 2010; Hadi 1992; Billor vd., 2000; Weber 2010; Uzabacı 2017; Hussain vd., 2008; Rousseeuw, Leroy 1987; Rousseeuw 1984; Esen Timor 2019; Hubert, Michiel 2010).

Çok değişkenli aykırı değer tespit yöntemleri, veri analizi ve modelleme süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu yöntemler, verinin bütünlüğünü sağlamak ve daha doğru sonuçlar elde etmek için kritik öneme sahiptir. Kümeleme Analizi yöntemlerinin bir çoğu aykırı değer tespit yöntemleri olarak çalışılmış, özellikle yoğunluk tabanlı kümeleme yöntemlerinin aykırı değer tespitlerinde daha başarılı oldukları görülmüştür (Wang vd., 2019). Hangi yöntemin kullanılacağı, veri setinin özelliklerine ve analiz amacına bağlıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK ÖZGÜRLÜK

3.1. Ekonomik Özgürlük Kavramı

Ekonomik özgürlük kavramı, bireyin kendi emeği ve mülkiyeti üzerindeki haklarını özgürce kullanma hakkı olarak ifade dileyebilir. Ekonomik özgürlüğe sahip birçok toplumda bireyler istediği gibi çalışma, üretme, tüketme ve yatırım yapma gibi farklı konularda özgürce karar verebilmektedir. Bu noktada hükümetler de emeğin, sermayenin ve malların serbest ve rahat hareket etmesine izin vererek müdahil olmamaktadır (Heritage Vakfı 2019). Ekonomik özgürlük kavramı; tercih özgürlüğü, mübadele özgürlüğü, rekabet özgürlüğü ve mülkiyetin korunması kavramlarının tamamını kapsayan özel bir kavramdır (Gwartney, Lawson 2003: 406). Ekonomik özgürlük, bireyin devlet ve diğer örgütlü gruplar ile ilişkisindeki özgürlüğünü ifade eden, genel olarak kişinin hak ve özgürlüklerini bir arada tamamlayan önemli ve vazgeçilmez bir faktördür. Ekonomik özgürlükler genellikle kişilerin rahatça iktisadi faaliyette bulunabilmesi; bu faaliyetlerin uygulamaya konulması ve faaliyetlerin sonucunda elde edilen sonucun dışarıdan zorlama ve müdahale olmadan rahatlıkla kullanılabilmesi ve sahiplenilmesi olarak ifade edilmektedir (Hickerson 1984; Siegan 1992). Gwartney vd. (2014) çalışmasında göre ekonomik özgürlüğün oluşumunu sağlayan varsayımlar şunlardır:

- ✓ Kişisel seçim
- ✓ Piyasalar tarafından koordine edilen gönüllü mübadele
- ✓ Piyasaya serbestçe giriş ve rekabet etme özgürlüğü
- ✓ Birey ve özel mülkiyet haklarının korunması

Ekonomik özgürlükler, serbest piyasa kurumlarının niteliğini ve kalitesini ortaya çıkarmaktadır. Herhangi bir toplumda özel mülkiyetin korunması, bireysel tercihlerin özgür olması ve bunun yanında gönüllü mübadelenin varlığı sağlamıyorsa o toplumun ekonomik anlamda özgür olduğu belirtilmektedir. Ekonomik yönden özgür olan toplumlarda bireylerin daha uzun ve sağlıklı yaşadıkları, siyasi yönden

çok daha özgür oldukları ifade edilebilir. Aynı zamanda bu toplumlarda bireyler sahip oldukları ekonomik hakları da rahatlıkla savunabilmektedirler. Ekonomik özgürlükler dünya genelinde çok sayıda insanın refah seviyesini yükselterek yoksulluk oranını azaltmaktadır (Feulner 2010). Adam Smith'in piyasadaki görünmez elin milletlerin zenginliğini nasıl maksimum seviyeye çıkardığını açıklaması, Ricardo'nun serbest ticareti ekonomik büyüme ve üretim açısından bir araç olduğunu ifade etmesi ve Friedman'ın kontrol edilebilir ekonomik faaliyetlerin yanı sıra ancak ekonomik özgürlüklerin bulunduğu ekonomilerde toplumun da özgür olduğu ifade edilmektedir. Ekonomik özgürlüğünde büyük bir öneme sahip olduğunun göstermektedir (Madan 2002: 2).

3.2. Ekonomik Özgürlüklerin Ölçülmesi

Dünya genelinde ekonomik özgürlüğün ölçülmesi konusunda çalışmalar yapan Fraser Institute, Heritage Foundation, Cato Institute ve Freedom House gibi kuruluşlar bulunmaktadır. Bu kuruluşlar her yıl düzenli olarak yayımlanmış oldukları raporlar ile ülkelerin ekonomik özgürlükleri konusunda analiz ve değerlendirmeler yapmaktadırlar. Heritage Foundation ve Fraser Institute, ekonomik özgürlükleri endeksler kullanarak doğrudan ölçüm yapmaktadır. Freedom House ise raporlarında ekonomik özgürlüğü özgürlük endeksinin bir modülü olarak kullanmaktadır (Sucu 2017: 140). Bu kuruluşlar, bazı temel özellikler ile ulusal bazda ekonomik özgürlük performansını ölçmek amacıyla, dünya genelinde bir ekonomik özgürlük endeksi hazırlayarak dünya ekonomilerini ekonomik özgürlük açısından yıllık olarak sıralamaktadır. Bu endeksler sayesinde, ekonomik özgürlüğün farklı modüllerinin ekonomik faaliyet üzerindeki etkilerinin dünya genelinde kolayca incelenmesini sağlamaktadır (Sonora 2008). Ekonomik özgürlükler konusunda ölçme kavramı büyük bir problem olarak gözlenmektedir. Bu problem gerçekleştirilen sıralama çalışmalarının üstesinden gelmek için yapılan önemli ve yararlı bir adımdır (Berggren 1999: 205). Özgürlüklerin kantitatif olarak hesaplanması ülkelerin gelişmesindeki rolünün belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Bu hesaplamalar büyük bir kolaylık ile ülkelerin özgürlük seviyelerini karşılaştırarak analizler yapılmasını sağlamaktadır (Tunçsiper vd., 2015: 884).

3.3. Fraser Institute Ekonomik Özgürlük Endeksi

Fraser Institute firmasının 1996 yılında yayınladığı “Economic Freedom of The World” raporu, ilk önemli ekonomik özgürlükler çalışması olarak bilinmektedir. Yayımlanan bu rapor 103 ülkeyi kapsamakta ve bu ülkelerin 1975-1995 yılları arasındaki büyüme ve ekonomik özgürlükler arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Rapora göre; ekonomik özgürlükler mutlaka ölçülmelidir aksi takdirde ekonomik büyüme ve kalkınma hareketleri anlaşılabilir ve liberal ekonomik düzen güvenilirliğini kaybeder (Oral 2014: 48).

Dünya Ekonomik Özgürlük (EFW) endeksi, ülkelerdeki politikaların ve kurumların ekonomik özgürlükle ne oranda uyumlu olduğunu ölçmek için oluşturulmuştur. (Gwartney vd., 2018: 2). Dünya Ekonomik Özgürlük (EFW) endeksi, ekonomik özgürlük düzeyini 5 başlık ile değerlendirmektedir. Bu beş başlık altında 24 alt bileşen bulunmaktadır. Her bileşen 0 ile 10 arasında bir puanlama ile ölçeklendirilmektedir. (Gwartney vd., 2018: 3). Ekonomik özgürlüğün hiç olmadığını ifade eden skor 0 iken tam olarak ekonomik özgürlüğe sahip olmayı gösteren skor ise 10 olarak belirlenmiştir. Aritmetik ortalamalar kullanılarak hesaplanan endeks incelenirken diğer endekslerle kıyaslandığında bileşenlerin ağırlıklandırılmalarının da dikkate alınması gereklidir (Berggren 2003: 194).

3.4. Heritage Foundation Ekonomik Özgürlük Endeksi

Heritage Foundation 1973 yılında bir düşünce kuruluşu olarak ABD, Washington’da kurulmuştur. Bu kuruluş 1995 yılından günümüze kadar her yıl Wall Street Journal ile birlikte “Index of Economic Freedom” (Ekonomik Özgürlükler Endeksi) adlı raporu yayınlamaktadır. Bu kuruluş, ekonomik özgürlükleri ülkelerdeki ekonomi politikalarını inceleyerek ölçmektedir. Bu bağlamda bir ülkedeki ekonomik özgürlük seviyesi, o ülkedeki bireylerin ekonomik tercihlerini kendi başlarına karar verebilme kabiliyetini ifade etmektedir. Ekonomik bakımdan özgür toplumlarda kişilerin başarı veya başarısızlık durumları o kişilerin çaba ve yetenekleri göz önüne alınarak belirlenmektedir. Hükümetin kararları fırsat eşitliği çerçevesinde açıklık ve şeffaflık ile tavsif edilmektedir. Ekonomik karar alma süreçleri geniş alanlara dağılarak, üretim ve tüketim için kaynak tahsisi her birey ve firmanın amaçları gereği

başarılı olmak için şansının olduğu serbest rekabet şartlarında oluşturulmaktadır (Miller vd., 2013: 87-88). Heritage Foundation tarafından hazırlanmış olan endekste 12 alt bileşen, 4 ana başlık altında analizi yapılmıştır. Her alt bileşene 0 ile 100 değeri arasında puan verilmiştir. ‘100’ en iyi durumu, ‘0’ en kötü durumu göstermektedir. Elde edilmiş olan puanlarla ülkelere ait ekonomik özgürlük sonuçları ortaya çıkarılmaktadır.

3.5. Freedom House Ekonomik Özgürlük Endeksi

Freedom House tarafından yapılan özgürlük araştırmaları 1972 yılında kapsamlı bir şekilde ve yıllık olarak devam edecek şekilde ilk defa gerçekleştirilmiştir. Politik haklar ve sivil özgürlüklerin durumu yayımlanmış olan bu ilk raporda 151 ülke bazında incelenmiş ve bu ülkeler özgür, kısmen özgür ve özgür değil şeklinde kategorize edilmiştir. Ekonomik özgürlüğün düzenli bir şekilde ölçülebilmesi konusunda Freedom House için yapılan çalışma ilk çalışmalardan birisi olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda dünya çapında bir sivil ve siyasi özgürlükler raporu ortaya çıkarılmıştır. Ekonomik özgürlük, bir insanın istediği ekonomik sisteme karar verme ve bu kararını düzenli olarak gözden geçirme hakkı olarak 1982 yılında yayınlanan raporda belirtilirken bir sonraki yıl yayınlanan raporda da ekonomik özgürlüğün sivil ve politik özgürlüklerin bir parçası olduğunun altı çizilmiştir.

Freedom House’un çalışmalarında ekonomik özgürlüklerden çok sivil ve politik özgürlük başlıkları üzerinde durulmaktadır. Politik özgürlük ile ifade edilen, politikaya giriş özgürlüğü, seçme ve seçilme özgürlüğü, kısaca siyasi faaliyetlere katılma özgürlükleridir. Sivil özgürlükler ise inanç ve ifade özgürlüğünü, yani bireysel özgürlükleri ifade etmektedir (Piano, Puddington 2005: 775). Bu kurum her yıl düzenli bir şekilde “Dünya’da Özgürlükler” başlığı altında endeksler yayınlamaktadır. Freedom House’nun yapmış olduğu çalışmanın sonucunda ülkelere 1 ile 7 arasında puanlar verilmiştir (1 en özgür ülkeleri, 7 ise en az özgür ülkeleri belirtir.). Bunun dışında ülkeler belirtilen bu puanlara göre özgür (1.0 - 2.5 arası puan alan ülkeler), kısmen özgür (3.0 – 5.0 arası puan alan ülkeler) ve özgür olmayan (5.5 – 7.0 arası puan alan ülkeler) şeklinde kategorize edilmiştir (Piano, Puddington 2005: 15).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

UYGULAMA

Uygulamada 2 farklı kurum tarafından yayınlanan ekonomik özgürlükler veri setine daha önce kısaca tanımlanmış bazı tek değişkenli ve çok değişkenli aykırı değer hesaplama yöntemleri uygulanmış ve sonuçlar değerlendirilmiştir. Kullanılan veri setleri “Heritage Foundation” tarafından yayınlanan 2024 Ekonomik Özgürlükler ve “Fraser Institute” tarafından yayınlanan 2023 Ekonomik Özgürlükler verileridir (URL-1; URL-2). Analizler R paket programında (versiyon R.4.3.2) ve “outliers”, “extremevalues”, “Routliers”, “outForest” ve “univOutl” paketleri yardımıyla gerçekleştirilmiştir (Van der Loo 2024; Komsta 2022; Delacre, Klein 2022; Mayer 2023; D'Orazio 2022).

Uygulamalarda kullanılan Heritage Ekonomik Özgürlükler verisi 4 ana başlık altında (Hukukun üstünlüğü, Hükümet Büyüklüğü, Düzenleyici Etkinlikler ve Açık Piyasalar) ve 12 alt değişken ile sunulmakta ve 184 ülkeyi kapsamaktadır. Fraser Ekonomik Özgürlükler verisi ise 5 ana başlık altında (Hükümetin Büyüklüğü, Hukuk Sistemi ve Mülkiyet Haklarının Güvenliği, Sağlam Para, Uluslararası Ticaret Özgürlüğü, Düzenleme) ve 26 alt bileşen ile sunulmakta ve 165 ülkeyi kapsamaktadır. Bu çalışmada Fraser Ekonomik Özgürlükler verisi içerisinde analize uygun 11 değişken kullanılmıştır.

Uygulamada ilk önce 2024 yılı Ekonomik Özgürlükler verisindeki 12 farklı değişken için belirlenen tek değişkenli aykırı değer belirleme yöntemleri ayrı ayrı uygulanmış ve aykırı değer belirleme yüzdeleri değerlendirilmiştir. Daha sonra 2024 yılı verisine 12 değişkenin birlikte değerlendirildiği bazı çok değişkenli aykırı değer belirleme yöntemleri uygulanmıştır. 2024 verisi için 8 ülkenin bazı başlıklarda hesap değerlerinin olmaması dolayısıyla bu ülkeler (Afganistan, Irak, Libya, Liechtenstein, Somali, Suriye, Ukrayna, Yemen) aykırı değer hesaplama yöntemleri uygulanırken çıkarılmış, analizler 176 ülke verileri ile gerçekleştirilmiştir. Fraser Ekonomik Özgürlükler verisinde çok değişkenli aykırı yöntem belirleme kısmında ise 1 değişken fazla boş gözlem olmasından dolayı çıkarılarak 10 değişken ile hesaplamalara devam

edilmiştir. Tablo 4.1’de uygulamalarda kullanılan Heritage ve Fraser Ekonomik Özgürlükler konu başlıkları (değişkenler) verilmiştir.

Tablo 4.1 Uygulamada kullanılan Ekonomik Özgürlükler değişken başlıkları

<i>Heritage Verisi Konu Başlıkları</i>	<i>Fraser Verisi Konu Başlıkları</i>
Mülkiyet Hakları	Kamu Harcamaları
Hükümet Dürüstlüğü	Transfer ve Sübvansiyonlar
Yargısal Etkinliği	Kamu Yatırımları
Vergi Yüğü	En Yüksek Marjinal Gelir Vergisi Oranı
Hükümet Harcamaları	En Yüksek Marjinal Gelir ve Bordro Vergisi Oranı
Mali Sağlık	Parasal Büyüme
İş Özgürlüğü	Enflasyonun Standart Sapması
Emek Özgürlüğü	Enflasyon
Parasal Özgürlüğü	Ticaret Vergisi Geliri
Ticari Özgürlük	Ortalama Gümrük Tarife Oranı
Yatırım Özgürlük	Gümrük Vergisi Standart Sapması
Finansal Özgürlük	

Uygulamalarda bazı tek değişkenli ve çok değişkenli aykırı değer belirleme yöntemleri Heritage Ekonomik Özgürlükler 2024 ve Fraser Ekonomik Özgürlükler 2023 verilerine ayrı ayrı uygulanmış ve sonuçlar değerlendirilmiştir. Kullanılan tek değişkenli aykırı değer belirleme yöntemleri ± 2 Standart Sapma, ± 3 Standart Sapma, Kutu Grafiğı (BoxPlot), Düzeltilmiş Kutu Grafiğı (Düz. Box-Plot), ± 2 Mutlak Sapmanın Medyanı, ± 3 Mutlak Sapmanın Medyanı, z-Skoru ve Grubbs yöntemleridir. Kullanılan çok değişkenli aykırı değer belirleme yöntemleri ise Mahalanobis uzaklığı, Cook uzaklığı ve Kaldıraç Noktası yöntemidir. Tablo 4.2 ve Tablo 4.3’te analizlerde kullanılan Ekonomik Özgürlükler verilerinin tanımlayıcı istatistikleri özetlenmiştir.

Tablo 4.2 Heritage 2024 Ekonomik Özgürlükler verisi tanımlayıcı istatistikler

	n	Ranj	Min.	Maks.	Ortalama	Std. Sap.	Medyan	Q1	Q3	Çarpıklık	Basıklık
Mülkiyet Hakları	176	100,00	0,00	100,00	54,59	24,28	49,50	36,83	72,65	0,20	-0,89
Hükümet Dürüstlüğü	176	93,80	3,60	97,40	44,43	21,55	40,90	27,90	58,63	0,56	-0,29
Yargısal Etkinliği	176	94,80	3,30	98,10	49,80	26,96	45,80	28,80	72,63	0,19	-1,07
Vergi Yükü	176	100,00	0,00	100,00	78,10	12,92	78,95	72,28	86,85	-1,56	6,92
Hükümet Harcamaları	176	97,50	0,00	97,50	64,04	25,19	70,25	48,53	82,95	-0,97	0,19
Mali Sağlık	176	100,00	0,00	100,00	52,18	33,72	62,50	18,60	82,75	-0,20	-1,43
İş Özgürlüğü	176	87,70	5,00	92,70	62,18	17,31	65,45	49,10	75,45	-0,45	-0,39
Emek Özgürlüğü	176	73,90	5,00	78,90	56,11	10,69	57,05	50,95	62,75	-1,03	3,09
Parasal Özgürlüğü	176	81,90	0,00	81,90	67,59	14,07	70,90	66,43	74,48	-3,37	12,67
Ticari Özgürlük	176	95,00	0,00	95,00	69,81	12,19	71,70	63,45	79,20	-1,56	5,68
Yatırım Özgürlüğü	176	95,00	0,00	95,00	56,31	20,63	60,00	45,00	70,00	-0,71	0,14
Finansal Özgürlük	176	90,00	0,00	90,00	48,58	18,48	50,00	30,00	60,00	-0,11	-0,55

Tablo 4.3 Fraser 2023 Ekonomik Özgürlükler verisi tanımlayıcı istatistikler

	n	Ranj	Min.	Maks.	Ortalama	Std. Sap.	Medyan	Q1	Q3	Çarpıklık	Basıklık
Kamu Harcamaları	165	48,10	1,95	50,05	22,19	9,02	21,71	15,67	28,09	0,48	0,29
Transfer ve Sûbvansiyonlar	157	31,75	0,00	31,75	9,86	7,98	7,45	2,93	16,11	0,86	-0,16
Kamu Yatırımları	161	85,94	2,40	88,34	24,89	14,98	21,46	14,36	30,43	1,64	3,35
Maks. Marjinal Gelir Vergisi Oranı	158	56,00	0,00	56,00	29,47	13,24	30,00	22,00	39,25	-0,38	-0,32
Maks. Marjinal Gelir ve Bordro Vergisi Oranı	154	59,00	7,00	66,00	39,08	12,07	40,00	31,75	47,00	-0,26	-0,06
Parasal Büyüme	165	154,79	-7,41	147,38	8,66	15,41	5,96	3,01	9,97	6,36	49,18
Enflasyonun Standart Sapması	165	53197,78	0,20	53197,98	330,22	4140,93	2,05	1,20	4,68	12,84	164,99
Enflasyon	165	1589,28	-0,77	1588,51	19,83	127,51	3,84	2,20	6,67	11,64	142,26
Ticaret Vergisi Geliri	156	10,40	0,00	10,40	2,41	2,12	2,10	0,87	3,15	1,65	2,84
Ortalama Gümrük Tarife Oranı	163	51,00	0,00	51,00	8,94	5,94	7,50	5,10	12,10	2,79	15,59
Gümrük Vergisi Standart Sapması	163	138,89	0,00	138,89	11,05	11,99	8,48	7,38	11,81	8,03	81,21

Yukarıda verilen Heritage 2024 ve Fraser 2023 ekonomik özgürlükler verisi tanımlayıcı istatistikler tablolarının çarpıklık ve basıklık değerlerine bakıldığında Tablo 2’ de vergi yükü, emek özgürlüğü, parasal özgürlüğü ve ticari özgürlük değişkenlerinin -2 ve +2 aralığın da yer almadıkları için normal dağılıma sahip olmadıkları görülmektedir. Bunun yanı sıra Tablo 4.2’de maksimum değerlerin 12 değişkende de yüksek olduğu ve minimum değerlerin ise hükümet dürüstlüğü,

yargısal etkinliği, iş özgürlüğü ve emek özgürlüğü değişkenlerinin dışındaki değişkenlerin sıfır oldukları gözlenmektedir. Tablo 4.3'e bakıldığında çarpıklık ve basıklık değerlerinin kamu yatırımları, parasal büyüme, enflasyonun standart sapması, enflasyon, ticaret vergisi gelirleri, ortalama gümrük tarife oranı ve gümrük vergisi standart sapması değişkenlerinin -2 ve +2 aralığının da yer almadıkları için normal dağılım göstermedikleri belirtilmiştir. Tablo 4.3'ün maksimum değerlerine bakıldığında enflasyonun standart sapması ve enflasyon değişkeni değerlerinin diğer değişkenlerin değerlerine göre oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Minimum değerlerinde ise altı değişken dışındaki değişkenlerin sıfır olduğu görülmektedir.

Uygulamada ilk olarak Heritage Ekonomik Özgürlükler 2024 verisi için yukarıda tanımlanan tek değişkenli aykırı değer belirleme yöntemleri uygulanmıştır. Tablo 4.4'te analizler sonucu yöntemlerin belirlediği ülke sayıları ve bunların tüm veri içerisindeki yüzdeleri verilmiştir.

Tablo 4.4 Heritage Ekonomik Özgürlükler 2024 verisi tek değişkenli aykırı değer test sonuçları

	2s	3s	Box Plot	Düz. Box-P	2 Mad-e	3Mad-e	z-Skor	Grubbs
Mülkiyet Hakları	1 (%0,5)	--	--	9 (%5,1)	--	--	--	--
Hükümet Dürüstlüğü	8 (%4,5)	--	--	2 (%1,1)	--	--	--	--
Yargısal Etkinliği	--	--	--	--	--	--	--	--
Vergi Yüğü	6(%3,4)	1(%0,5)	4(%2,2)	3(%1,7)	3(%1,7)	1(%0,5)	--	1(%0,5)
Hükümet Harc.	12(%6,8)	--	--	--	7(%3,9)	--	--	--
Mali Sağlık	--	--	--	--	--	--	--	--
İş Özgürlüğü	2(%1,1)	1(%0,5)	1(%0,5)	2(%1,1)	1(%0,5)	--	1(%0,5)	1(%0,5)
Emek Özgürlüğü	8(%4,5)	3(%1,7)	6(%3,4)	7(%3,9)	4(%2,2)	1(%0,5)	3(%1,7)	1(%0,5)
Parasal Özgürlüğü	9(%5,1)	5(%2,8)	13(%7,3)	15(%8,5)	13(%7,3)	10(%5,6)	6(%3,4)	1(%0,5)
Ticari Özgürlük	6(%3,4)	2(%1,1)	3(%1,7)	2(%1,1)	3(%1,7)	1(%0,5)	2(%1,1)	1(%0,5)
Yatırım Özgürlüğü	10(%5,6)	--	5(%2,8)	1(%0,5)	--	--	--	--
Finansal Özgürlük	7(%3,9)	--	--	--	1(%0,5)	--	--	--

Tablo 4.4'te sadece yöntemlerin belirlediği ülke sayıları verilmiştir. Ülkelerin bilgisi ise EK.4'te sunulmuştur. Tablo 4.4'te mülkiyet hakları, hükümet dürüstlüğü, hükümet harcamaları, yatırım özgürlüğü, finansal özgürlük değişkenlerine göre vergi yükü, iş özgürlüğü, emek özgürlüğü, parasal özgürlük, ticari özgürlük gibi değişkenlerin hemen hemen sekiz farklı aykırı değer yönteminde de aykırı özellik gösterdiği görülmüştür. Bununla birlikte yukarıda verilen Heritage ekonomik

özgürlükler tablosunda yargısal etkinliği ve mali sağlık değişkenlerinin herhangi bir aykırılık göstermediği de tespit edilmiştir. Tablo 4.4'teki aykırı değer sayılarını oluşturan ülkelere genel olarak bakıldığında (Bkz. Ek.4) alt aykırı değer olarak en çok Kuzey Kore (36 kez) ülkesini görmekteyiz. Küba (16), Sudan (13), Venezuela (12), Zimbabve (9) ve İran (8) diğer en çok listede yer alan ülkeler olarak dikkat çekmektedir. Türkiye 5 kere listede yer almıştır. En çok üst aykırı değer olarak belirlenen ülkeler ise Avusturya (7), Danimarka (6) İsveç (3), İsviçre (2), Finlandiya (2), Fransa (2), Belçika (2) ve ABD (2) oldukları görülmektedir. Alt aykırı değer sayılarının üst aykırı değer sayılarından oldukça fazla olduğu söylenebilir.

Tablo 4.5'te Heritage Ekonomik Özgürlükler 2024 verisi için belirlenen 3 farklı çok değişkenli aykırı değer belirleme yöntemleri elde edilen edilmiş aykırı değerler (ülkeler) verilmiştir.

Tablo 4.5 Heritage Ekonomik Özgürlükler 2024 verisi çok değişkenli aykırı değer test sonuçları

Yöntem	Ülkeler	
Mahalanobis	Butan	Sierra Leone
	Küba	Sudan
	K. Kore	Venezuela
	Lesotho	Lübnan
	Mikronezya	
Cook	Küba	Sao Tome
	K. Kore	Vanuatu
Kaldıraç	Küba	K. Kore

Tablo 4.5'te 15 ülkenin çok değişkenli aykırı değer tespit yöntemlerinden Mahalanobis, Cook ve Kaldıraç Noktası yöntemine göre aykırılık gösterdiği görülmüştür. Mahalanobis uzaklığına göre aykırılık özelliği gösteren 9 ülkeden Butan, K. Kore, Lübnan Asya kıtasında, Lesotho, Sierra Leone, Sudan, Küba Afrika kıtasında, Venezuela Güney Amerika kıtasında ve Mikronezya ülkesi ise bir ada ülkesidir. Cook özelliği gösteren 4 ülkeden Küba, Sao Tome Afrika kıtasında, K. Kore'nin Asya'da, Vanuatu ülkesinin ise ada ülkesi olduğu görülmektedir. Bununla birlikte kaldıraç özelliği gösteren Afrika ülkesi Küba ve Asya ülkesi K. Kore gibi farklı kıtalardaki ülkelerin farklı aykırı değere sahip oldukları tabloda görülmektedir.

Yukarıda belirtilen 3 farklı çok değişkenli aykırı değer belirleme yöntemi Heritage 2024 verisine kıtalar bazında (Asya ve Okyanusya kıtaları birleştirilmiş,

Güney ve Kuzey Amerika tek bir kıta olarak alınmıştır) uygulanmış ve sonuçlar Tablo 4.6’da verilmiştir.

Tablo 4.6 Kıtalara göre Heritage Ekonomik Özgürlükler 2024 verisi çok değişkenli aykırı değer test sonuçları

Yöntem	Avrupa	Afrika	Amerika	Asya-Okyanusya
Mahalanobis	Arnavutluk	Lesotho	--	K. Kore Lübnan
Cook	Çekya Estonya Türkiye	Orta Afrika C. Gine-Bissau Sao Tome Seyşel Adl. Sudan	Dominik C. Paraguay	Dominik C. Paraguay
Kaldıraç	--	--	--	K. Kore

Tablo 4.6’da aykırı değer gösteren ülkelerin kıtalara ve sahip oldukları aykırı değer özelliklerine göre dağılımları verilmiştir. Tabloda verilen Mahalanobis özelliğine sahip dört ülkenin üç farklı kıtada aykırı özelliğe sahip olduğu, Cook aykırı değer özelliğinin ise dört farklı kıtada da 12 ülkenin aykırı değerlere sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte tabloda verilen kaldıraç yönteminin bir kıtada aykırılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Uygulamada ikinci olarak Fraser Ekonomik Özgürlükler 2023 verisi için yukarıda tanımlanan tek değişkenli aykırı değer belirleme yöntemleri uygulanmıştır. Tablo 4.7’de analizler sonucu yöntemlerin belirlediği ülke sayıları ve bunların tüm veri içerisindeki yüzdeleri verilmiştir.

Tablo 4.7 Fraser Ekonomik Özgürlükler 2023 verisi tek değişkenli aykırı değer test sonuçları

	2s	3s	Box Plot	Düz Box-P	2 Mad-e	3Mad-e	z-Skoru	Grubbs
Kamu Harcamaları	7(%4,2)	1(%0,6)	3(%1,8)	2(%1,2)	1(%0,6)	--	1(%0,6)	1(%0,6)
Transfer ve Sübvansiyonlar	8(%4,8)	--	--	--	--	--	--	--
Kamu Yatırımları	7(%4,2)	3(%1,8)	8(%4,8)	5(%3)	9(%5,4)	3(%1,8)	3(%1,8)	1(%0,6)
En Yüksek Marjinal Gelir Vergisi Oranı	8(%4,8)	--	--	--	--	--	--	--
En Yüksek Marjinal Gelir ve Bordro Vergisi Oranı	10(%6)	--	1(%0,6)	--	--	--	--	--
Parasal Büyüme	4(%2,4)	3(%1,8)	8(%4,8)	9(%5,4)	8(%4,8)	5(%3)	3(%1,8)	1(%0,6)
Enflasyonun Standart Sapması	1(%0,6)	1(%0,6)	21(%12,7)	--	32(%19,3)	24(%14,5)	1(%0,6)	--
Enflasyon	2(%1,2)	1(%0,6)	15(%9)	18(%10,9)	16(%9,6)	15(%9,1)	1(%0,6)	1(%0,6)
Ticaret Vergisi Geliri	10(%6)	4(%2,4)	11(%6,6)	4(%2,4)	8(%4,8)	2(%1,2)	4(%2,4)	1(%0,6)
Ortalama Gümrük Tarife Oranı	4(%2,4)	2(%1,2)	2(%1,2)	7(%4,2)	5(%3)	2(%1,2)	2(%1,2)	1(%0,6)
Gümrük Vergisi Standart Sapması	3(%1,8)	2(%1,2)	19(%11,5)	25(%15,1)	24(%14,5)	14(%8,4)	2(%1,2)	1(%0,6)

Tablo 4.7’te sadece yöntemlerin belirlediği ülke sayıları verilmiştir. Ülkelerin bilgisi ise EK’te sunulmuştur. Tablo 4.7’de kamu harcamaları, transfer ve sübvansiyonlar, en yüksek marjinal gelir vergi oranı, en yüksek marjinal gelir ve bordro vergisi oranı enflasyonun standart sapması değişkenlerine göre kamu yatırımları, parasal büyüme, enflasyon, ticaret vergisi geliri, ortalama gümrük tarife oranı, gümrük vergisi standart sapması değişkenlerinin sekiz farklı aykırı değer özeliğine sahip oldukları gözlenmektedir. En çok aykırı değer veren yöntemler Enflasyonun Standart Sapması değişkeninde 2 Mad-e yönteminde ve Gümrük Vergisi Standart Sapması değişkeninde Düzeltmiş Box-Plot yönteminde olduğu görülmektedir. En fazla yer alan ülkelere bakıldığında alt sınır olarak Venezuela (21), Sudan (18), Zimbabve (16), Libya (15), Mısır (13), Arjantin (12), İran (10), Bahama Adaları (10) ve Timor-Leste (10) ülkeleri görülmektedir. Türkiye toplamda 7 kere listede yer almıştır. Üst sınırdaki en çok aykırı değer olarak yer alan ülkeler ise Katar (12), Brunei Sultanlığı (11), Norveç (4), Hong Kong (4) ve İsviçre (3) olarak belirlenmiştir.

Tablo 4.8’de Fraser Ekonomik Özgürlükler 2023 verisi için bazı çok değişkenli aykırı değer belirleme yöntemleri elde edilmiş aykırı değerler (ülkeler) verilmiştir.

Tablo 4.8 Fraser Ekonomik Özgürlükler 2024 verisi çok değişkenli aykırı değer test sonuçları

Yöntem	Ülkeler
<i>Mahalanobis</i>	Bahama Katar Cibuti Sudan Mısır Venezuela Lübnan Zimbabve Libya
<i>Cook</i>	Bahama Timor-Leste Libya Venezuela Katar Yemen Sudan Zimbabve Suriye
<i>Kaldıraç</i>	Cibuti Sudan Mısır Venezuela Lübnan Zimbabve Katar

Tablo 4.8’de 13 farklı ülkenin çok değişkenli aykırı değer tespit yöntemlerinden Mahalanobis, Cook ve Kaldıraç yöntemine göre aykırılık gösterdiği görülmüştür. Mahalanobis özelliği gösteren 9 ülkeden Cibuti, Mısır, Libya, Zimbabve, Sudan Afrika kıtasında, Bahama Kuzey Amerika kıtasında, Venezuela G. Amerika kıtasında, Katar, Asya kıtasında yer almaktadır. Cook özelliği gösteren 9 ülkeden Libya, Sudan, Zimbabve Afrika kıtasında, Bahama, Venezuela Amerika kıtasında, Katar, Suriye, Timor-Leste, Yemen ülkeleri Asya Kıtasında yer almaktadır. Kaldıraç özelliği gösteren Cibuti, Mısır, Sudan, Zimbabve Afrika kıtasında, Lübnan, Katar Asya kıtasında, Venezuela G. Amerika kıtasında yer almaktadır. Farklı kıtalarda yer alan bu farklı ülkelerin farklı aykırı değere sahip oldukları görülmektedir. Yukarıda belirtilen 3 farklı çok değişkenli aykırı değer belirleme yöntemleri Fraser 2023 verisine kıtalar bazında uygulanmış ve sonuçlar Tablo 4.9’da verilmiştir.

Tablo 4.9 Kıtalara göre Fraser Ekonomik Özgürlükler 2023 verisi çok değişkenli aykırı değer test sonuçları

Yöntem	Avrupa	Afrika	Amerika	Asya-Okyanusya
Mahalanobis	Norveç İsviçre Türkiye Ukrayna	Cibuti Mısır Sudan Yemen Zimbabve	Bahama Surinam Venezuela	G. Kore Lübnan Malezya Katar
Cook	Belarus Türkiye Ukrayna	Libya Mauritus Sudan Yemen Zimbabve	Arjantin Bahama Surinam Venezuela	Lübnan Katar Malezya
Kaldıraç	Norveç İsviçre Türkiye	Mısır Sudan Yemen Zimbabve	Venezuela	İran Lübnan Katar Suriye

Tablo 4.9’da aykırı değer gösteren ülkelerin kıtalara ve sahip oldukları aykırı değer özelliklerine göre dağılımları verilmiştir. Tabloda verilen Mahalanobis özelliğine sahip 16 ülkenin 4 farklı kıtada aykırı özelliğe sahip olduğu, Cook aykırı değer özelliğinin ise 4 farklı kıtada da 15 ülkenin aykırı değerlere sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte tabloda verilen kaldıraç yöntemini de 4 farklı kıtada 12 ülkenin aykırılık gösterdiği belirlenmiştir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Aykırı değer, bir veri kümesindeki diğer gözlemlerden önemli ölçüde farklı olan bir gözlem veya veri noktasıdır. Aykırı değerler, veri analizi ve istatistiksel modelleme süreçlerinde dikkatle değerlendirilmelidir, zira bu değerler analiz sonuçlarını etkileyebilir. Bir araştırmacının amacı güvenilir sonuçlara ulaşmak olduğundan aykırı değer kavramının iyi anlaşılması gerekmektedir.

Birçok veri analizinde farklı değişkenler örneklendirilmekte ya da kaydedilmektedir. Tutarsızlık gösteren bir analizde tutarlı sonuçlara ulaşmak için ilk adım aykırı gözlemlerin tespit edilmesidir. Aykırı değerler genelde bir hata olgusunu ortaya çıkarsa da analiz için önemli bilgiler içerebilir. Aykırı değerler, modelin hatalı belirlenmesi, parametrelerin hatalı tahmini veya hatalı sonuçlara yol açabilecek olağan dışı veriler için uygun olduğu belirtilmektedir. Bundan dolayı modelleme ve yapılacak analizlerden önce aykırı değerlerin tespit edilmesi önemli hale gelmektedir.

Aykırı değer tespit yöntemleri, düzenli ve yüksek boyutlu veri setleri, sürekli güncellenen veri setleri, internet kaynaklı veriler, belirsiz veriler ve zaman serisi verileri gibi farklı veri türlerinde uygulanmıştır. Aykırı değer tespiti literatüründe, algoritmaların performansını değerlendirmek için çoğunlukla iki tür veri dikkate alınır ve gereklidir. Bunlar gerçek dünya veri kümeleri ve simülasyon veri kümeleridir. Gerçek dünya veri kümeleri kamuya açık veri tabanlarından elde edilebilir. Simülasyon verileri de araştırmacının belirlediği dağılımlara uygun olarak bilgisayarlar tarafından türetilir (Wang vd., 2009).

Aykırı değerlerin nedeninin anlaşılması, kullanılan gözlemin veri kümesinde kalması, veri kümesinden atılması ya da yeniden kodlanması gibi durumlar için önemlidir. Bu noktada aykırı değerlerin tespitinin doğru şekilde yapılması çok önemlidir. Bu sebeple zaman içerisinde tek değişkenli ve çok değişkenli birbirinden farklı tespit yöntemleri ortaya çıkmıştır. Bu yöntemler veri kümesinde bulunan aykırılığın doğru tespiti ve çözümü için kullanılmaktadır.

Bu çalışmada, iki farklı Ekonomik Özgürlükler veri setindeki aykırı değerlerin varlıkları araştırılmış ve elde edilen sonuçlar tablolar yardımı ile yorumlanmıştır. Literatürde sıklıkla kullanılan Heritage Ekonomik Özgürlükler ve

Fraser Ekonomik Özgürlükler verileri üzerinde 8 farklı tek değişkenli aykırı değer belirleme yöntemi ve 3 farklı çok değişkenli aykırı değer belirleme yöntemi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Heritage 2024 verisi için Emek Özgürlüğü, Parasal Özgürlük ve Ticari Özgürlük değişkenlerinin hepsi için aykırı değerler bulunmuş iken Mali Sağlık ve Yargısal Etkinlik değişkenleri bakımından aykırı değerler bulunamamıştır. Tek değişkenli yöntemlerin sonuçlarına göre en çok aykırı değer olarak görülen ülkeler Kuzey Kore, Küba, Sudan, Venezuela ve Zimbabve oldukları belirlenmiştir. Çok değişkenli yöntemlerin sonuçları incelendiğinde ise en çok Afrika ülkelerinin aykırı değer olarak tespit edildiği söylenebilir. Fraser 2023 verisi için ülkeler incelendiğinde ise Sudan, Venezuela, Zimbabve, Suriye, Libya, Mısır, Yemen, Timor-Leste, Arjantin ve Katar ülkelerinin aykırı değer olarak belirlendikleri görülmektedir. Fraser Enstitüsü, dünya ülkelerini ekonomik özgürlüklerine göre sıralarken ülkeleri de 4 çeyreklik gruba ayırarak sınıflandırmaktadır. Biraz önce sıralanan ülkelere sadece Katar 3. çeyreklik içinde yer alırken diğer ülkelerin 4. çeyreklik içerisinde yani beklenen grupta oldukları görülmektedir. 165 ülkenin yer aldığı Fraser Ekonomik Özgürlükler 2023 listesinde son sıralarda ülkelerin beklenildiği birçok yöntemle göre aykırı değer olarak belirlendikleri görülmüştür.

Sonuçlara genel olarak bakıldığında küçük ve düşük gelirli Afrika ülkelerinin negatif tarafta aykırı değerler oluşturduğu, yüksek refah ve özgürlüklere sahip kuzey Avrupa ve zengin Asya ülkelerinin ise pozitif tarafta aykırı değerler oluşturdukları söylenebilir. Alt aykırı değer olarak belirlenen ülkelerin genel karakteristikleri olarak genellikle devlet müdahalesinin yüksek olduğu, serbest piyasa mekanizmalarının sınırlı olduğu ve bireysel girişimciliğin kısıtlandığı ülkeler oldukları görülmektedir. Bu tür ülkelerde genellikle devletin gelir elde etmek için yüksek vergi oranları uyguladığı, iş yapma, ticaret ve yatırım konusunda sıkı düzenlemeler yapıldığı, ekonomik faaliyetlerde yolsuzluk ve şeffaflık eksikliklerinin olduğu ve yerli sanayiye korumak için uygulanan korumacı politikalar uygulandığı söylenebilir. Benzer şekilde üst aykırı değer olarak belirlenen ülkeler, genellikle serbest piyasa ekonomisine sahip, bireysel girişimciliğin teşvik edildiği ve devlet müdahalesinin minimum düzeyde olduğu ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür ülkelerde genellikle düşük vergi oranları, ticaret konusunda daha az düzenlemelerin yapıldığı,

uluslararası ticaretin teşvik edilmesi ve korumacı politikaların minimum düzeyde olduğu ve ekonomik faaliyetlerde yüksek düzeyde şeffaflık ve yolsuzluğa karşı etkin önlemler alındığı söylenebilir.

Çalışmada incelenen verilerden elde edilen sonuçlara göre tek değişkenli aykırı değer yöntemlerinden 2s, Düzeltilmiş Box-Plot, Box-Plot ve 2 Mad-e yöntemlerin diğer yöntemlere göre daha fazla aykırı değer belirlediği görülmektedir. Benzer şekilde Grubbs yöntemi en az aykırı değer belirleyen yöntem olurken, 3 Mad-e yöntemi de diğer en az belirleyen yöntem olmuştur. Çok değişkenli yöntemlere bakıldığında Mahalanobis yöntemi en fazla aykırı değer belirleyen yöntem iken Kaldıraç yöntemi en az aykırı değer bulan yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aykırı değer tespit yöntemlerinin fazla olması hangi yöntemin sonucunun daha etkili olduğu sorusunu da gündeme getirmektedir. Araştırmacıların birden fazla yöntemle göre aykırı değer belirlemeleri ve elde edilen sonuçları genel bir şekilde değerlendirmeleri, yapılan araştırma için daha etkili değerlendirmeler yapılmasına yardımcı olacaktır. Verinin dağılımının, kullanılan değişken sayısının ve yapılan analiz amacının da farklılık göstereceği unutulmamalı ve dikkate alınmalıdır. Yapay zeka veya makine öğrenmesi gibi teknoloji tabanlı yöntemlerin de yaygınlaşması ile bu konuda etkin sonuçlar almak için farklı veri yapılarında farklı yöntemlerin karşılaştırılması araştırmacılara yeni fikirler verecektir.

İstatistiksel yöntemlerde, aykırı değerlerin daha etkili bir şekilde tespit edilmesi için daha sağlam algoritmalar tasarlanmanın yanı sıra, aykırı değer tespit sürecinde parametrik ve parametrik olmayan yaklaşımların etkisini karşılaştıran önemli bir çalışma bulunmamaktadır. Araştırmacıların parametrik ve parametrik olmayan yaklaşımları kullanmanın artılarını ve eksilerini bilmeleri ve ayrıca istatistiksel aykırı değer yöntemlerinin bazı dezavantajlarını giderebilecek ve daha iyi performans gösterebilecek algoritmalar tasarlamaları çalışmalarını ilerisi için açık bir alan olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abacı, Samet Hasan (2013). *Aykırı Değerler Varlığında Farklı Örnek Büyüklükleri İçin Basit Doğrusal Regresyon Modelinde Bazı Tahmin Yöntemlerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Zootekni Anabilim Dalı, Samsun
- Al-Khazaleh A.M.H, Al Wad S. and Ababneh F. (2014). “Wavelet Transform Asymmetric Winsorized Mean In Detecting Outlier Values”. *Far East Journal of Mathematical Sciences*, C/S: (96)3: 339-351.
- Alma, Özlem Gürünlü (2011). “Comparison of robust regression methods in linear regression”. *Int. J. Contemp. Math. Sciences*, (6) 9: 409-421.
- Angiulli, F., Basta, S. and C. Pizzuti (2006). “Distance-based detection and prediction of outliers”. *IEEE Trans. Knowl. Data Eng.*,18 (2), 145–160.
- Ateş, Mahmut (2022). *Aykırı Değer Tespit Yöntemleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstatistik Ana Bilim Dalı, Ankara
- Aydın, Şule (2022). *Ülkelerin Yolsuzluk Göstergelerine Göre DBSCAN ile Kümelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Ekonometri A.B.D., İstanbul.
- Aydın, Yeşim (2006). *Grafik Yöntemlerle Etkin Gözlemlerin ve Aykırı Değerlerin Tespiti*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstatistik Ana Bilim Dalı, Samsun.
- Barnett, Vic and Lewis, Toby (1994). *Outliers in Statistical Data*. John Wiley & Sons.
- Beckman, Richard J. and Cook, R. Dennis (1983). “Outlier...s”, *Technometrics*, (25).2: 119-149.
- Belcher, R. (2003). “Application of the Hidiroglou-Berthelot Method of Outlier Detection for Periodic Business Surveys”. SSC Annual Meeting, Proceedings of the Survey Methods Section, Kanada.

- Berggren, Niclas (1999). "Economic Freedom and Equality: Friends or Foes?". *Public Choice*, 100 (3/4), 203-223.
- Berggren, Niclas (2003). "The Benefits of Economic Freedom: A Survey". *Independent Review*, 8(2), 193-211.
- Billor, Nedret, Hadi, Ali S. and Velleman, Paul F. (2000). "Bacon: blocked adaptive computationally efficient outlier nominators". *Computational statistics & data analysis*, (34)3: 279-298.
- Boukerche, Azzedine, Lining Zheng and Omar Alfandi (2020). "Outlier Detection: Methods, Models, and Classification". *ACM Comput. Surv.* 53 (3), 37.
- Chen, Colin (2002). "Robust regression and outlier detection with the Robustreg procedure". In: *Proceedings of the Proceedings of the Twenty-Seventh Annual SAS Users Group International Conference*.
- Cherednichenko, Svetlana (2005). *Outlier Detection in Clustering*. University of Joensuu, Unpublished Master Thesis, Department of Computer Science, University of Eastern Finland
- Chromiński, Kornel and Tkacz, Magdalena (2010). "Comparison of outlier detection methods i biomedical data." *Journal of Medical Informatics & Technologies*, 16: 89--94.
- Cook, R. Dennis (1977). "Detection of influential observation in linear regression". *Technometrics*, 19(1), 15-18.
- Çelebi, Tuba (2019). *Aykırı Değerlerin Tespiti İçin Kullanılan Dayanıklı Uzaklık Yöntemlerinin Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstatistik Ana Bilim Dalı, Samsun
- Dave D. and Varma T. (2014). "A Review of various statistical methods for Outlier Detection". *International Journal of Computer Science & Engineering Technology*, C/S: 5/2, 2229-3345.

- Delacre, Marie and Klein, Olivier (2022). *Routliers: RobustOutliersDetection, R package, version0.0.0.3*. <https://CRAN.R-project.org/package=Routliers>. (Erişim Tarihi: 20.02.2024)
- Djauhari, Maman A. (2007). “A measure of multivariate data concentration”. *Journal of Applied Probability & Statistics*, 2: 139-155.
- D'Orazio, Marcello (2022). *univOutl: Detection of Univariate Outliers, R package, version0.4*. <https://CRAN.R-project.org/package=univOutl>. (Erişim Tarihi: 22.02.2024)
- Dovoedo, Y. H. and Chakrabortı, S. (2013). “Outlier detection for multivariate skew-normal data: a comparative study”. *Journal of Statistical Computation and Simulation*, 83.4: 773-783.
- Dursun, İbrahim (2002). *Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teorik ve Uygulamalı Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye ABD, İzmir.
- Erilli, Necati Alp (2019). *İstatistik-I*. Seçkin Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- Esen M. Fevzi ve Tımor Mehpare (2019). “Çok Değişkenli Aykırı Değer Tespiti İçin Klasik Ve Dayanıklı Mahalanobis Uzaklık Ölçütleri: Finansal Veri İle Bir Uygulama.” *International Journal of Economic & Administrative Studies*, 25.
- Feulner, Edwin J. (2010). *Index of Economic Freedom*, Preface. Miller, T. ve Holmes, K. R. (Eds.), Washington D.C: The Heritage Foundation.
- Ghazi Shukur, Shakir Hussain, Mohammed Mohammed, Roger Holder and Abdullah Almasri (2008). “Performance evaluation based on the robust Mahalanobis distance and multilevel modeling using two new strategies”. *Communications in Statistics—Simulation and Computation*, (37)10: 1966-1980.
- Ghoul, Ben (2019). *Handling Missingness, Outliers And Modeling In Longitudinal Data*, *Unpublished Ph.D.* Undergraduate Thesis, Anadolu University, Graduate School of Science, Department of Statistics, Eskişehir.
- Grubbs, F. E. (1969). “Procedures for detecting outlying observations in samples”. *Technometrics*, 11, 1-21.

- Gül Tekin, Ayşe (2007). *Zaman Dizileri Kestiriminde Aykırı Değerlerin Etkisinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstatistik Ana Bilim Dalı, Ankara
- Gwartney James, Lawson Robert, Hall Joshua and Murphy Ryan (2018). *Economic Freedom of the World: 2018 Annual Report*. Fraser Institute.
- Gwartney, James and Lawson, Robert (2003). “The Concept and Measurement of Economic Freedom.” *European Journal of Political Economy*, 19, 405-430.
- Gwartney, James, Lawson, Robert, and Hall, Joshua (2014). *Economic Freedom of the World: 2014 Annual Report*. The Fraser Institute.
- Hadi, Ali S. (1992). “A new measure of overall potential influence in linear regression”. *Computational Statistics & Data Analysis*, (14)1: 1-27.
- Han, Ayşegül (2023). *Çoklu Doğrusal Bağlantı ve Aykırı Değer Sorunu İçin Ridge-Robust-Boosting Topluluk Regresyon Yaklaşımı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, Ankara
- Hawkins, D. M. (1980). *Identification of outliers* (Vol. 11). London: Chapman and Hall.
- Heritage Vakfı (2019). *Highlights of 2019 Index of Economic Freedom Report*. www.heritage.org/index/pdf/2019/book/index_2019.pdf
- Herwindiati, Dyah E., Djauhari, Maman A. and Mashuri, Muhammad (2007). “Robust multivariate outlier labeling”. *Communications in Statistics-Simulation and Computation*, (36) 6: 1287-1294.
- Hickerson, Steven R. (1984). “Complexity and the meaning of freedom: the classical liberal view”. *American Journal of Economics and Sociology*, 43(1), 91-101.
- Hodge, Victoria and Austin, Jim (2004). “A survey of outlier detection methodologies”, *Artificial intelligence review*, 22, 85-126.
- Hubert, Mia and Debruyne, Michiel (2010). “Minimum covariance determinant.” *Wiley interdisciplinary reviews: Computational statistics*, (2)1: 36-43.
- Hubert Mia and Vandervieren Ellen (2008). “An adjusted boxplot for skewed distributions”. *Computational statistics & data analysis*, (52)12: 5186-5201.

- Iglewicz, B. and Hoaglin, D. (1993). *How to Detect and Handle Outliers*, Quality Press USA.
- Kan-Kılınç Betül ve Alpu Özlem (2015). “Combining some biased estimation methods with least trimmed squares regression and its application” *Revista Colombiana de Estadística*, (38)2: 485-502.
- Kolbaşı Aylin ve Ünsal Aydın (2015). “A Comparison of the Outlier Detecting Methods: An Application on Turkish Foreign Trade Data”. *Journal of Mathematics and Statistical Science*, 5, 213-234.
- Kolbaşı, Aylin (2018). *Aykırı Değer Tespit Etme Yöntemlerinin Karşılaştırılması: Türkiye Dış Ticaret Verileri Üzerine Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Doktora Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Üniversitesi
- Komsta, Lukasz (2022). outliers: Testsfor Outliers, R package, version 0.15. <https://CRAN.R-project.org/package=outliers>. (Erişim Tarihi: 20.02.2024)
- Küçük, Serenay (2020). *Doğrusal Olmayan Regresyonda Otokorelasyon ve Aykırı Değer Varlığında Sağlam Kestirim Yöntemleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstatistik Ana Bilim Dalı, Ankara
- Liu, F.T., Ting, K.M. and Zhou, Z. (2008). “Isolation forest”. *IEEE International Conference On Data Mining*, 15-19.
- Madan, Anisha (2002). *The Relationship Between Economic Freedom and Soci Economic Development*, Paper 37, Honors Project. Illinois Wesleyan University.
- Mayer, Michael (2023). outforest: MultivariateOutlierDetection and Replacement, R package, version1.0.1. <https://CRAN.R-project.org/package=outforest>. (Erişim Tarihi: 22.02.2024)
- Miller Terry, Holmes Kim R. and Feulner Edwin J. (2013). “Index of Economic Freedom.” *Wall Street Journal*. 1-488.
- Ocak, Fatih (2019). *En Küçük Kareler ve En Küçük Mutlak Sapmalar Yöntemlerinin Simülasyon Verileri İle Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans

- Tezi, Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstatistik Ana Bilim Dalı, Muğla
- Oral, İ. Orkun (2014), *Demokratikleşme ve Ekonomik Özgürlüklerine Temel Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD, Erzurum.
- Ovla, Havva Didem ve Taşdelen, Bahar (2012) “Aykırı Değer Yönetimi.” *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (5)3.
- Park, Chang Mok and Jeon, Jesung (2015). “Regression-based outlier detection of sensor measurements using independent variable synthesis”. *In: Data Science: Second International Conference, ICDS 2015, Sydney, Australia, August 8-9, 2015, Proceedings 2*. Springer International Publishing, 78-86.
- Piano, Aili ve Puddington, Arch (2005). *Freedom in the world*. www.freedomhouse.org
- Saraçoğlu, Berfin (2022). *Regresyonda Aykırı Değer Tespit Etme Yöntemlerinin Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstatistik Ana Bilim Dalı, İzmir
- Seo, S (2006). *A Review and Comparison of Methods for Detecting Outliers In Univariate Data Sets*. PhD Thesis. University of Pittsburgh.
- Serkan Dinç ve Necati Erilli. “Hybrid Ranking Proposal Based on Spatial Econometrics: An example of European Economic Freedoms.” *Ekoist Journal of Econometrics and Statistics*, 2022, 36: 205-233.
- Sert, Sümeyra (2019). *Dağılımı Belli Olmayan Dairesel Verilerde Aykırı Değer Tespiti İçin Bir Yöntem Önerisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstatistik Ana Bilim Dalı, Ankara
- Siegan, Bernard H. (1992). “Constitutional protection of property and economicrights”. *San Diego Law Review*, (29), 161-174.
- Sonora, Robert J. (2008). “On the Impacts of Economic Freedom on International Trade Flows: Asymmetries and Freedom Components”. *University of Zagreb Faculty of Economics and Business Working Paper Series*, 08-05.

- Sucu, Muhammet Buğra (2017). “Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Ekonomik Özgürlük, Büyüme ve Kalkınma İlişkisi: Bir Panel Veri Analizi”. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*. Vol (2).2, 135-167.
- Sun, Pei (2006). *Outlier Detection In High Dimensional, Spatial And Sequential Data Sets*, Unpublished Master Thesis, University of Sydney, School of Information Technologies, Australia
- Tunçsiper Bedriye ve Biçen Ömer Faruk (2015). “Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme: Yükselen Piyasa Ekonomileri Üzerine Bir İnceleme.” *International Conference on Eurasian Economies*, <https://www.avekon.org/papers/1271.pdf>.
- Turgut, Kübra (2010). *Çok değişkenli veride aykırı değerlerin tespiti için MVV yöntemi ve diğer yöntemlerle karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstatistik Ana Bilim Dalı, Ankara
- Türkay, Hakan (2004). *Doğrusal Regresyon Modellerinin Robust (Dayanıklı) Yöntemlerle Tahmini Karşılaştırmalı Uygulamaları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri A.B.D., İstanbul.
- Uzabacı, Ender (2017). *Simetrik Çok Değişkenli Dağılımlarda Aykırı Değer Belirleme Yöntemlerinin Performanslarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Biyoistatistik Anabilim Dalı, Bursa
- Üçkardeş Fatih, Şahinler ve Suat Efe Ercan (2010). “Aykırı Gözlemlerin Belirlenmesinde Kullanılan Bazı İstatistikler.” *KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi*, 2010, 13.1: 42-45.
- Van der Loo, Mark (2024). *extremevalues: Detect outliers in one-dimensional data*, R package, version 2.3.4. <https://CRAN.R-project.org/package=extremevalues>. (Erişim Tarihi: 20.02.2024)

- Vural, Alev (2007). *Aykırı Değerlerin Regresyon Modellerine Etkileri ve Sağlam Kestiriciler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı,
- Walker, M. L., Dovoedo, Y. H., Chakraborti, S. and Hilton (2018). “An Improved Boxplot for Univariate Data”, *The American Statistician*, 72 (4), 348-353.
- Wang Hongzhi, Bah Mohamed J. and Hammad Mohamed (2019). “Progress in outlier detection techniques: A survey”. *IEEE Access* 7, 107964-108000
- Weber, Sylvain Bacon (2010) “An Effective way to Detect Outliers in Multivariate Data Using Stata (and Mata).” *The Stata Journal*, (10).3: 331-338.
- Wickham Hadley and Stryjewski Lisa. (2011). *40 Years of Boxplots*. Am. Statistician,
- Yorulmaz, Özlem (2009) “Dayanıklı Regresyon Yöntemi ve Çeşitli Sosyal Veriler Üzerinde Aykırı Gözlemlerin Teşhisi”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12).21: 76-88.

İnternet Kaynakları

- URL-1: Heritage Foundation Economic Freedom 2024 data set. <https://www.heritage.org/index/pages/all-country-scores> (Erişim Tarihi: 05.02.2024)
- URL-2: Fraser Institute Economic Freedom 2023 data set. <https://www.fraserinstitute.org/economic-freedom/citations> (Erişim Tarihi: 05.02.2024)

EKLER

EK.1 Eklerdeki Tablolarda Kullanılan Fraser 2023 Verisi Değişkenleri ve Kısaltmaları

Değişken	Kısaltma
Kamu Harcamaları	KH
Transfer ve Sübvansiyonlar	TS
Kamu Yatırımları	KY
En Yüksek Marjinal Gelir Vergisi Oranı	MG
En Yüksek Marjinal Gelir ve Bordro Vergisi Oranı	MGB
Parasal Büyüme	PB
Enflasyonun Standart Sapması	ESS
Enflasyon	E
Ticaret Vergisi Geliri	TVG
Ortalama Gümrük Tarife Oranı	OGT
Gümrük Vergisi Standart Sapması	GVSS

EK.2 Tek Değişkenli Aykırı Değer Yöntemlerinin Değişken ve Yöntem bazında sonuçları – Fraser 2023 Verisi

Ülkeler	Değişken	Yöntem	Ülkeler	Değişken	Yöntem	Ülkeler	Değişken	Yöntem
Venezuela	E	2S	Venezuela	ESS	2S	Mısır	GVSS	2S
Sudan	E	2S	Venezuela	ESS	3S	G. Kore	GVSS	2S
Venezuela	E	3S	Arjantin	ESS	Box Plot	Fiji	GVSS	2S
Angola	E	Box Plot	Azerbaycan	ESS	Box Plot	Mısır	GVSS	3S
Arjantin	E	Box Plot	Brunei	ESS	Box Plot	G. Kore	GVSS	3S
Etiyopya	E	Box Plot	D. Kongo	ESS	Box Plot	Bahama	GVSS	Box Plot
Haiti	E	Box Plot	Kongo	ESS	Box Plot	Barbados	GVSS	Box Plot
İran	E	Box Plot	Gabon	ESS	Box Plot	Kanada	GVSS	Box Plot
Lübnan	E	Box Plot	Guyana	ESS	Box Plot	Şili	GVSS	Box Plot
Nijerya	E	Box Plot	Irak	ESS	Box Plot	Mısır	GVSS	Box Plot
Sudan	E	Box Plot	İran	ESS	Box Plot	Fiji	GVSS	Box Plot
Surinam	E	Box Plot	Kuveyt	ESS	Box Plot	Hong Kong	GVSS	Box Plot
Suriye	E	Box Plot	Lübnan	ESS	Box Plot	Hindistan	GVSS	Box Plot
Türkiye	E	Box Plot	Libya	ESS	Box Plot	İran	GVSS	Box Plot
Venezuela	E	Box Plot	Umman	ESS	Box Plot	G. Kore	GVSS	Box Plot
Yemen	E	Box Plot	Katar	ESS	Box Plot	Fas	GVSS	Box Plot
Zimbabve	E	Box Plot	Sudan	ESS	Box Plot	Norveç	GVSS	Box Plot
Zambiya	E	Box Plot	Surinam	ESS	Box Plot	S. Arabistan	GVSS	Box Plot
Angola	E	Düz. Box-P	Suriye	ESS	Box Plot	Singapur	GVSS	Box Plot
Arjantin	E	Düz. Box-P	Timor-Leste	ESS	Box Plot	İsviçre	GVSS	Box Plot
Bahreyn	E	Düz. Box-P	Venezuela	ESS	Box Plot	Timor-Leste	GVSS	Box Plot
Çad	E	Düz. Box-P	Yemen	ESS	Box Plot	Türkiye	GVSS	Box Plot
Ekvador	E	Düz. Box-P	Zimbabve	ESS	Box Plot	Uganda	GVSS	Box Plot
Etiyopya	E	Düz. Box-P	Cezayir	ESS	2MAD-e	Zimbabve	GVSS	Box Plot
Fiji	E	Düz. Box-P	Angola	ESS	2MAD-e	Yemen	GVSS	Düz. Box-P
İran	E	Düz. Box-P	Arjantin	ESS	2MAD-e	Ukrayna	GVSS	Düz. Box-P
Lübnan	E	Düz. Box-P	Azerbaycan	ESS	2MAD-e	Timor-Leste	GVSS	Düz. Box-P
Japonya	E	Düz. Box-P	Brunei	ESS	2MAD-e	Singapur	GVSS	Düz. Box-P
Ruanda	E	Düz. Box-P	Burundi	ESS	2MAD-e	Somali	GVSS	Düz. Box-P
Sudan	E	Düz. Box-P	D. Kongo	ESS	2MAD-e	Peru	GVSS	Düz. Box-P
Surinam	E	Düz. Box-P	Kongo	ESS	2MAD-e	Y. Zelanda	GVSS	Düz. Box-P
Suriye	E	Düz. Box-P	Mısır	ESS	2MAD-e	Moldova	GVSS	Düz. Box-P
B.A.E.	E	Düz. Box-P	Gabon	ESS	2MAD-e	Moğolistan	GVSS	Düz. Box-P
Venezuela	E	Düz. Box-P	Guyana	ESS	2MAD-e	Karadağ	GVSS	Düz. Box-P
Yemen	E	Düz. Box-P	Irak	ESS	2MAD-e	Mauritus	GVSS	Düz. Box-P
Zimbabve	E	Düz. Box-P	İran	ESS	2MAD-e	Libya	GVSS	Düz. Box-P
Angola	E	2MAD-e	Kuveyt	ESS	2MAD-e	Kırgızistan	GVSS	Düz. Box-P
Arjantin	E	2MAD-e	Lübnan	ESS	2MAD-e	Kuveyt	GVSS	Düz. Box-P
Etiyopya	E	2MAD-e	Libya	ESS	2MAD-e	G. Kore	GVSS	Düz. Box-P
Haiti	E	2MAD-e	Norveç	ESS	2MAD-e	Irak	GVSS	Düz. Box-P
İran	E	2MAD-e	Umman	ESS	2MAD-e	Hong Kong	GVSS	Düz. Box-P
Lübnan	E	2MAD-e	Katar	ESS	2MAD-e	Gürcistan	GVSS	Düz. Box-P
Nijerya	E	2MAD-e	S. Arabistan	ESS	2MAD-e	Fiji	GVSS	Düz. Box-P
Sudan	E	2MAD-e	Sudan	ESS	2MAD-e	Mısır	GVSS	Düz. Box-P
Surinam	E	2MAD-e	Surinam	ESS	2MAD-e	Şili	GVSS	Düz. Box-P
Suriye	E	2MAD-e	Suriye	ESS	2MAD-e	Brunei	GVSS	Düz. Box-P
Türkiye	E	2MAD-e	Timor-Leste	ESS	2MAD-e	Ermenistan	GVSS	Düz. Box-P
Venezuela	E	2MAD-e	T. Tobago	ESS	2MAD-e	Arnavutluk	GVSS	Düz. Box-P

Yemen	E	2MAD-e	Türkiye	ESS	2MAD-e	Avustralya	GVSS	Düz. Box-P
Zimbabve	E	2MAD-e	Ukrayna	ESS	2MAD-e	Bahama	GVSS	2MAD-e
Zambiya	E	2MAD-e	BAE	ESS	2MAD-e	Barbados	GVSS	2MAD-e
Guyana	E	2MAD-e	Venezuela	ESS	2MAD-e	Kanada	GVSS	2MAD-e
Angola	E	3MAD-e	Yemen	ESS	2MAD-e	Şili	GVSS	2MAD-e
Arjantin	E	3MAD-e	Zambiya	ESS	2MAD-e	Mısır	GVSS	2MAD-e
Etiyopya	E	3MAD-e	Zimbabve	ESS	2MAD-e	Fiji	GVSS	2MAD-e
Haiti	E	3MAD-e	Cezayir	ESS	3MAD-e	Hong Kong	GVSS	2MAD-e
İran	E	3MAD-e	Arjantin	ESS	3MAD-e	Hindistan	GVSS	2MAD-e
Lübnan	E	3MAD-e	Azerbaycan	ESS	3MAD-e	İran	GVSS	2MAD-e
Nijerya	E	3MAD-e	Brunei	ESS	3MAD-e	G. Kore	GVSS	2MAD-e
Sudan	E	3MAD-e	D. Kongo	ESS	3MAD-e	Fas	GVSS	2MAD-e
Surinam	E	3MAD-e	Kongo	ESS	3MAD-e	Norveç	GVSS	2MAD-e
Suriye	E	3MAD-e	Gabon	ESS	3MAD-e	S. Arabistan	GVSS	2MAD-e
Türkiye	E	3MAD-e	Guyana	ESS	3MAD-e	Singapur	GVSS	2MAD-e
Venezuela	E	3MAD-e	Irak	ESS	3MAD-e	İsviçre	GVSS	2MAD-e
Yemen	E	3MAD-e	İran	ESS	3MAD-e	Timor-Leste	GVSS	2MAD-e
Zimbabve	E	3MAD-e	Kuveyt	ESS	3MAD-e	Türkiye	GVSS	2MAD-e
Zambiya	E	3MAD-e	Lübnan	ESS	3MAD-e	Uganda	GVSS	2MAD-e
			Libya	ESS	3MAD-e	Zimbabve	GVSS	2MAD-e
			Umman	ESS	3MAD-e	Japonya	GVSS	2MAD-e
			Katar	ESS	3MAD-e	Nepal	GVSS	2MAD-e
			Sudan	ESS	3MAD-e	Tayland	GVSS	2MAD-e
			Surinam	ESS	3MAD-e	Tayvan	GVSS	2MAD-e
			Suriye	ESS	3MAD-e	T. Tobago	GVSS	2MAD-e
			Timor-Leste	ESS	3MAD-e	Bahama	GVSS	3MAD-e
			T. Tobago	ESS	3MAD-e	Barbados	GVSS	3MAD-e
			BAE	ESS	3MAD-e	Kanada	GVSS	3MAD-e
			Venezuela	ESS	3MAD-e	Mısır	GVSS	3MAD-e
			Yemen	ESS	3MAD-e	Fiji	GVSS	3MAD-e
			Zimbabve	ESS	3MAD-e	Hindistan	GVSS	3MAD-e
						G. Kore	GVSS	3MAD-e
						Fas	GVSS	3MAD-e
						Norveç	GVSS	3MAD-e
						S. Arabistan	GVSS	3MAD-e
						İsviçre	GVSS	3MAD-e
						Türkiye	GVSS	3MAD-e
						Uganda	GVSS	3MAD-e
						Zimbabve	GVSS	3MAD-e

Ülkeler	Değişken	Yöntem	Ülkeler	Değişken	Yöntem	Ülkeler	Değişken	Yöntem
Bostvana	KH	2S	Azerbaycan	KY	2S	Bahama	OGT	2S
Brunei	KH	2S	Bolivya	KY	2S	Cibuti	OGT	2S
Lübnan	KH	2S	Mısır	KY	2S	Katar	OGT	2S
Libya	KH	2S	Libya	KY	2S	Sudan	OGT	2S
Katar	KH	2S	Umman	KY	2S	Bahama	OGT	3S
Şeyssel Adl.	KH	2S	Tacikistan	KY	2S	Katar	OGT	3S
Timor-Leste	KH	2S	Venezuela	KY	2S	Bahama	OGT	Box Plot
Libya	KH	3S	Mısır	KY	3S	Katar	OGT	Box Plot
Libya	KH	Box Plot	Libya	KY	3S	Singapur	OGT	Düz. Box-P
Brunei	KH	Box Plot	Venezuela	KY	3S	Katar	OGT	Düz. Box-P
Timor-Leste	KH	Box Plot	Azerbaycan	KY	Box Plot	Y. Zelanda	OGT	Düz. Box-P
Timor-Leste	KH	Düz. Box-P	Bolivya	KY	Box Plot	Mauritius	OGT	Düz. Box-P
Libya	KH	Düz. Box-P	Mısır	KY	Box Plot	Hong Kong	OGT	Düz. Box-P
Libya	KH	2MAD-e	Libya	KY	Box Plot	Gürcistan	OGT	Düz. Box-P
			Umman	KY	Box Plot	Brunei	OGT	Düz. Box-P
			Tacikistan	KY	Box Plot	Bahama	OGT	2MAD-e
Ülkeler	Değişken	Yöntem	Venezuela	KY	Box Plot	Cibuti	OGT	2MAD-e
Bahama	MG	2S	B.A.E.	KY	Box Plot	Katar	OGT	2MAD-e
Bahreyn	MG	2S	Mısır	KY	Düz. Box-P	Sudan	OGT	2MAD-e
Brunei	MG	2S	Libya	KY	Düz. Box-P	İran	OGT	2MAD-e
Kuveyt	MG	2S	Venezuela	KY	Düz. Box-P	Bahama	OGT	3MAD-e
Umman	MG	2S	Lübnan	KY	Düz. Box-P	Katar	OGT	3MAD-e
Katar	MG	2S	Brunei	KY	Düz. Box-P			
S. Arabistan	MG	2S	Azerbaycan	KY	2MAD-e	Ülkeler	Değişken	Yöntem
B.A.E.	MG	2S	Bolivya	KY	2MAD-e	Cibuti	PB	2S
			Mısır	KY	2MAD-e	Somali	PB	2S
Ülkeler	Değişken	Yöntem	Libya	KY	2MAD-e	Zimbabve	PB	2S
Bahama	MGB	2S	Umman	KY	2MAD-e	Sudan	PB	2S
Belçika	MGB	2S	Tacikistan	KY	2MAD-e	Somali	PB	3S
Bolivya	MGB	2S	Venezuela	KY	2MAD-e	Zimbabve	PB	3S
Brunei	MGB	2S	B.A.E.	KY	2MAD-e	Sudan	PB	3S
Yunanistan	MGB	2S	Guyana	KY	2MAD-e	Arjantin	PB	Box Plot
Portekiz	MGB	2S	Mısır	KY	3MAD-e	Kongo	PB	Box Plot
Katar	MGB	2S	Libya	KY	3MAD-e	Cibuti	PB	Box Plot
Slovenya	MGB	2S	Venezuela	KY	3MAD-e	Malezya	PB	Box Plot
Somali	MGB	2S				Somali	PB	Box Plot
Timor-Leste	MGB	2S	Ülkeler	Değişken	Yöntem	Sudan	PB	Box Plot
Brunei	MGB	Box Plot	Arjantin	TVG	2S	Venezuela	PB	Box Plot
			Bostvana	TVG	2S	Zimbabve	PB	Box Plot
Ülkeler	Değişken	Yöntem	Burundi	TVG	2S	Kongo	PB	Düz. Box-P
Avusturya	TS	2S	Fildişi Sahili	TVG	2S	Cibuti	PB	Düz. Box-P
Belçika	TS	2S	Esvatini	TVG	2S	Irak	PB	Düz. Box-P
İspanya	TS	2S	Namibya	TVG	2S	Malezya	PB	Düz. Box-P
Hollanda	TS	2S	Nepal	TVG	2S	P. Yeni Gine	PB	Düz. Box-P

İtalya	TS	2S	Nijer	TVG	2S	Somali	PB	Düz. Box-P
Yunanistan	TS	2S	Fiji	TVG	2S	Sudan	PB	Düz. Box-P
Almanya	TS	2S	Sudan	TVG	2S	Venezuela	PB	Düz. Box-P
Fransa	TS	2S	Esvatini	TVG	3S	Zimbabve	PB	Düz. Box-P
			Namibya	TVG	3S	Arjantin	PB	2MAD-e
			Nepal	TVG	3S	Kongo	PB	2MAD-e
			Nijer	TVG	3S	Cibuti	PB	2MAD-e
			Arjantin	TVG	Box Plot	Malezya	PB	2MAD-e
			Bostvana	TVG	Box Plot	Somali	PB	2MAD-e
			Burundi	TVG	Box Plot	Sudan	PB	2MAD-e
			Fildişi Sahili	TVG	Box Plot	Venezuela	PB	2MAD-e
			Esvatini	TVG	Box Plot	Zimbabve	PB	2MAD-e
			Namibya	TVG	Box Plot	Venezuela	PB	3MAD-e
			Nepal	TVG	Box Plot	Cibuti	PB	3MAD-e
			Nijer	TVG	Box Plot	Somali	PB	3MAD-e
			Fiji	TVG	Box Plot	Zimbabve	PB	3MAD-e
			Sudan	TVG	Box Plot	Sudan	PB	3MAD-e
			Etiyopya	TVG	Box Plot			
			Esvatini	TVG	Düz. Box-P			
			Namibya	TVG	Düz. Box-P			
			Nepal	TVG	Düz. Box-P			
			Nijer	TVG	Düz. Box-P			
			Arjantin	TVG	2MAD-e			
			Bostvana	TVG	2MAD-e			
			Burundi	TVG	2MAD-e			
			Fildişi Sahili	TVG	2MAD-e			
			Esvatini	TVG	2MAD-e			
			Namibya	TVG	2MAD-e			
			Nepal	TVG	2MAD-e			
			Nijer	TVG	2MAD-e			
			Esvatini	TVG	3MAD-e			
			Namibya	TVG	3MAD-e			

EK.3 Eklerdeki Tablolarda Kullanılan Heritage 2024 Verisi

Değişkenleri ve Kısaltmaları

Değişken	Kısaltma
Mülkiyet Hakları	MH
Hükümet Dürüstlüğü	HD
Yargısal Etkinliği	YE
Vergi Yüğü	VY
Hükümet Harcamaları	HH
Mali Sağlık	MS
İş Özgürlüğü	İÖ
Emek Özgürlüğü	EÖ
Parasal Özgürlüğü	PÖ
Ticari Özgürlük	TÖ
Yatırım Özgürlüğü	YÖ
Finansal Özgürlük	FÖ

EK.4 Tek Değişkenli Aykırı Değer Yöntemlerinin Değişken ve Yöntem bazında sonuçları - Heritage 2024 Verisi

Ülkeler	Değişken	Yöntem	Ülkeler	Değişken	Yöntem	Ülkeler	Değişken	Yöntem
Avusturya	EÖ	2S	Avustralya	FÖ	2S	Avusturya	HH	2S
Küba	EÖ	2S	Küba	FÖ	2S	Belçika	HH	2S
Mısır	EÖ	2S	İran	FÖ	2S	Küba	HH	2S
K. Kore	EÖ	2S	K. Kore	FÖ	2S	Dominik C.	HH	2S
Sierre Leone	EÖ	2S	Türkmenistan	FÖ	2S	Finlandiya	HH	2S
Türkmenistan	EÖ	2S	Venezuela	FÖ	2S	Fransa	HH	2S
A.B.D.	EÖ	2S	Zimbabve	FÖ	2S	Yunanistan	HH	2S
Zimbabve	EÖ	2S	K. Kore	FÖ	2Mad-e	İtalya	HH	2S
Küba	EÖ	3S				Kiribati	HH	2S
K. Kore	EÖ	3S	Ülkeler	Değişken	Yöntem	K. Kore	HH	2S
Sierre Leone	EÖ	3S	Danimarka	HG	2S	Kuveyt	HH	2S
Küba	EÖ	Box P.	Finlandiya	HG	2S	Mikronezya	HH	2S
K. Kore	EÖ	Box P.	Hollanda	HG	2S	Mikronezya	HH	2Mad-e
Sierre Leone	EÖ	Box P.	Y. Zelanda	HG	2S	Küba	HH	2Mad-e
Türkmenistan	EÖ	Box P.	Norveç	HG	2S	Dominik C.	HH	2Mad-e
Mısır	EÖ	Box P.	Singapur	HG	2S	K. Kore	HH	2Mad-e
Zimbabve	EÖ	Box P.	İsveç	HG	2S	Fransa	HH	2Mad-e
Avusturya	EÖ	Düz. Box-P	İsviçre	HG	2S	İtalya	HH	2Mad-e
Küba	EÖ	Düz. Box-P	Ekvador Ginesi	HG	Düz. Box-P	Kiribati	HH	2Mad-e
Guyana	EÖ	Düz. Box-P	K. Kore	HG	Düz. Box-P			
K. Kore	EÖ	Düz. Box-P				Ülkeler	Değişken	Yöntem
Sierre Leone	EÖ	Düz. Box-P	Ülkeler	Değişken	Yöntem	Avusturya	VY	2S
Singapur	EÖ	Düz. Box-P	Bolivya	YÖ	2S	Belçika	VY	2S
A.B.D.	EÖ	Düz. Box-P	Küba	YÖ	2S	Küba	VY	2S
Türkmenistan	EÖ	2Mad-e	Eritre	YÖ	2S	Danimarka	VY	2S
Küba	EÖ	2Mad-e	İran	YÖ	2S	K. Kore	VY	2S
Sierre Leone	EÖ	2Mad-e	K. Kore	YÖ	2S	İsveç	VY	2S
K. Kore	EÖ	2Mad-e	Nepal	YÖ	2S	K. Kore	VY	3S
K. Kore	EÖ	3Mad-e	Solomon Ad.	YÖ	2S	K. Kore	VY	Box P.
			Sudan	YÖ	2S	Avusturya	VY	Box P.
Ülkeler	Değişken	Yöntem	Türkmenistan	YÖ	2S	Danimarka	VY	Box P.
K. Kore	İÖ	2S	Venezuela	YÖ	2S	İsveç	VY	Box P.
Orta Afrika C.	İÖ	2S	Venezuela	YÖ	Box P.	K. Kore	VY	Düz. Box-P
K. Kore	İÖ	3S	Sudan	YÖ	Box P.	Avusturya	VY	Düz. Box-P
K. Kore	İÖ	Box P.	K. Kore	YÖ	Box P.	Danimarka	VY	Düz. Box-P
Avustralya	İÖ	Düz. Box-P	İran	YÖ	Box P.	K. Kore	VY	2Mad-e
Danimarka	İÖ	Düz. Box-P	Eritre	YÖ	Box P.	Avusturya	VY	2Mad-e
K. Kore	İÖ	2Mad-e	Lüksemburg	YÖ	Düz. Box-P	Danimarka	VY	2Mad-e
						K. Kore	VY	3Mad-e

Ülkeler	Değişken	Yöntem	Ülkeler	Değişken	Yöntem	Ülkeler	Değişken	Yöntem
Venezuela	MH	2S	Arjantin	PÖ	2S	K. Kore	PÖ	Düz. Box-P
Burma	MH	Düz. Box-P	Küba	PÖ	2S	Umman	PÖ	Düz. Box-P
Orta Afrika C.	MH	Düz. Box-P	İran	PÖ	2S	İsviçre	PÖ	Düz. Box-P
Demokratik Kongo	MH	Düz. Box-P	Lübnan	PÖ	2S	Tayvan	PÖ	Düz. Box-P
Eritre	MH	Düz. Box-P	K. Kore	PÖ	2S	Sudan	PÖ	Düz. Box-P
Haiti	MH	Düz. Box-P	Sudan	PÖ	2S	Surinam	PÖ	Düz. Box-P
K. Kore	MH	Düz. Box-P	Türkiye	PÖ	2S	Türkiye	PÖ	Düz. Box-P
Sudan	MH	Düz. Box-P	Venezuela	PÖ	2S	Venezuela	PÖ	Düz. Box-P
Türkmenistan	MH	Düz. Box-P	Zimbabve	PÖ	2S	Zimbabve	PÖ	Düz. Box-P
Venezuela	MH	Düz. Box-P	Küba	PÖ	3S	Arjantin	PÖ	2Mad-e
			K. Kore	PÖ	3S	Küba	PÖ	2Mad-e
Ülkeler	Değişken	Yöntem	Sudan	PÖ	3S	Etiyopya	PÖ	2Mad-e
Barbados	TÖ	2S	Venezuela	PÖ	3S	Haiti	PÖ	2Mad-e
Butan	TÖ	2S	Zimbabve	PÖ	3S	İran	PÖ	2Mad-e
K. Kore	TÖ	2S	Arjantin	PÖ	Box P.	Lübnan	PÖ	2Mad-e
Singapur	TÖ	2S	Küba	PÖ	Box P.	K. Kore	PÖ	2Mad-e
Sudan	TÖ	2S	Etiyopya	PÖ	Box P.	Sri Lanka	PÖ	2Mad-e
Venezuela	TÖ	2S	Haiti	PÖ	Box P.	Sudan	PÖ	2Mad-e
Sudan	TÖ	3S	İran	PÖ	Box P.	Surinam	PÖ	2Mad-e
K. Kore	TÖ	3S	Lübnan	PÖ	Box P.	Türkiye	PÖ	2Mad-e
Sudan	TÖ	Box P.	K. Kore	PÖ	Box P.	Venezuela	PÖ	2Mad-e
K. Kore	TÖ	Box P.	Sri Lanka	PÖ	Box P.	Zimbabve	PÖ	2Mad-e
Butan	TÖ	Box P.	Sudan	PÖ	Box P.	Arjantin	PÖ	3Mad-e
K. Kore	TÖ	Düz. Box-P	Surinam	PÖ	Box P.	Küba	PÖ	3Mad-e
Singapur	TÖ	Düz. Box-P	Türkiye	PÖ	Box P.	İran	PÖ	3Mad-e
Sudan	TÖ	2Mad-e	Venezuela	PÖ	Box P.	Lübnan	PÖ	3Mad-e
K. Kore	TÖ	2Mad-e	Zimbabve	PÖ	Box P.	K. Kore	PÖ	3Mad-e
Butan	TÖ	2Mad-e	Arjantin	PÖ	Düz. Box-P	Sudan	PÖ	3Mad-e
K. Kore	TÖ	3Mad-e	Benin	PÖ	Düz. Box-P	Surinam	PÖ	3Mad-e
			Küba	PÖ	Düz. Box-P	Türkiye	PÖ	3Mad-e
			İran	PÖ	Düz. Box-P	Venezuela	PÖ	3Mad-e
			Japonya	PÖ	Düz. Box-P	Zimbabve	PÖ	3Mad-e
			Lübnan	PÖ	Düz. Box-P			

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Merve Gök

Uyruğu : T.C.

